

BARBAARSE BALKAN

LAND IN STUKKEN
VERZET IN SOORTEN
MET ZWAARD EN DOOPVONT
BRIT IN DE BERGEN
DE OOGST VAN DE TWEEDRACHT
HONGER IN HELLAS
METEN MET TWEE MATEN

57

Wanneer men de historie van Joegoslavië en Griekenland en de godsdienstige en etnische samenstelling van de bevolking in ogenschouw neemt, wekt het weinig verbazing dat de problematiek van collaboratie en verzet in beide landen uitermate ingewikkeld is. Het eenvoudigst lag het nog in Kroatië, waar het Ustacha-regime van Ante Pavelić (die al sedert 1929 de gewapende opstand tegen de Joegoslavische eenheidsstaat gepredikt had en nu met Italiaanse en Duitse hulp zijn kans kreeg) een ultranationalistische katholieke staat vormde en zich te buiten ging aan gruwelijke terreurdaden gericht tegen alle niet-katholieke bewoners van zijn gebied.

In de andere delen van Joegoslavië zorgden vooral de verzetsbewegingen voor aanzienlijke complicaties. De 'burgerlijke' Četniks van Mihailović, die gesteund werden door de naar Londen uitgeweken regering van koning Peter en die na korte tijd het principe gingen huldigen dat men een strijdmacht moest opbouwen om in opstand te kunnen komen ten tijde van geallieerde landingen op Joegoslavisch grondgebied, kwamen al snel in conflict met de communistische partizanen van Tito, die de bezetters onmiddellijk met alle kracht wilden aangrijpen. De Četniks ontzagen zich daarbij niet steun te verlenen aan Duitsers en Italianen bij hun strijd tegen de partizanen. Engeland, dat oorspronkelijk Mihailović steunde, koos in 1943 voor Tito, omdat diens partizanen in de strijd tegen de Duitsers nu eenmaal tot meer prestaties in staat waren dan de Četniks.

Enigszins vergelijkbaar lag de situatie in Griekenland, waar de communistische verzetsbeweging zich bevond tegenover een niet-communistische, bij welke laatste de geschillen tussen monarchisten en republikeinen, conservatieven en liberalen, in laatste instantie steeds minder zwaar wogen dan hun gezamenlijke afkeer van het communisme.

De tegenstrijdige belangen die de Sowjetunie en Engeland in het Balkangebied hadden, vroegen al tijdens de oorlog — hoezeer ook de gezamenlijke strijd tegen Duitsland primair bleef — om een oplossing. De reeds in 1944 gemaakte afspraken hielden onder meer in dat de Sowjetunie de vrije hand kreeg in Bulgarije en Roemenië, dat Engeland de toekomst van Griekenland mocht regelen en dat beide landen een gedeelde invloed in Joegoslavië zouden hebben. Gevolg: in Joegoslavië bleef de steun aan de communist Tito uit Moskou en Londen bestaan en werd de koning in de steek gelaten; in Griekenland werden de communisten bestreden en werd de monarchie hersteld.

A.H.P.

DE BEZETTINGSPOLITIEK IN
JOEGOSLAVIË EN GRIEKENLAND

LAND IN STUKKEN

DRS. MARTIN VAN DEN HEUVEL



Nadat Joegoslavië zich op 17 april 1941 genoodzaakt had gezien de wapens te strekken, werd het land door de bezetters in twee zones verdeeld, waarvan Italië het kustgebied kreeg. Slovenië werd rechtstreeks ingelijfd bij respectievelijk Italië en Duitsland; Kroatië werd een quasi-onafhankelijke staat onder een katholiek-fascistisch regime met zowel een Italiaanse als een Duitse zone, terwijl Montenegro een soort Italiaanse vazalstaat werd. Zowel Kroatië als Montenegro zouden een Italiaanse vorst op de troon krijgen, maar de politieke en militaire ontwikkelingen verhinderden deze mooie plannen van de Duce. Servië verloor grote gebieden aan Kroatië, Albanië en Bulgarije en kwam onder rechtstreeks Duits bestuur. (zie kaart blz.

In hun strijd tegen de Joegoslavische partizanen traden de bezetters meedogenloos op. Dit dorp werd platgebrand tijdens een speurtocht naar eenheden van Tito.

531). Vooral met het verminken van Servië werd een nieuw hoofdstuk toegevoegd aan de traditionele vijandschap en de tegenstellingen tussen Serven en Kroaten. Griekenland, dat een maand later capituleerde, moest Thracië en een deel van Macedonië aan Bulgarije afstaan, terwijl Italië de Ionische Eilanden kreeg. Duitse troepen kwamen er slechts op een paar strategisch belangrijke punten zoals het gebied rondom Saloniki, de eilanden Lemnos, Chios en Lesbos en het

grootste gedeelte van Kreta. Het grootste deel van het Griekse vasteland kwam onder Italiaanse bezetting. Militair gezien viel Griekenland onder het opperbevel van de Duitse *Wehrmacht* voor Zuidoost-Europa, dat in Belgrado zetelde. Aanvankelijk was maarschalk Von List hier de eerste man; later werd hij achtereenvolgens opgevolgd door de generaals Kunze en Leer en ten slotte, vanaf augustus 1943, door maarschalk Max von Weiss. Een van de opvallendste kenmerken van de 'onafhankelijke staat Kroatië' was zijn volkomen afhankelijkheid van Berlijn en Rome. Italië koesterde grote aspiraties op de Balkan en op aandringen van de Duce had Hitler de leidende militaire en economische rol in het

nieuwe Kroatië aan Italië toebedacht. Toch kwam het daar in de praktijk niet van, omdat nazi-Duitsland vooral economisch sterk in Kroatië geïnteresseerd was en vele van Hitlers medewerkers een overheersende Italiaanse invloed in strijd achtten met de Duitse belangen. Aanvankelijk lieten de Duitsers het nieuwe Ustacharegime in Kroatië een zekere zelfstandigheid. Hitler trok de meeste Duitse troepen vrij snel terug, omdat hij ze nodig had aan het oostelijk front. Er bleven in de 'Duitse zone' van Kroatië maar drie onvoldoende bewapende divisies achter, meest oudere lichten. Hitler hoopte dat de nieuwopgerichte Ustachaeenheden (circa 250.000 man) de orde wel zouden kunnen handhaven. Al spoedig bleek echter dat het Ustacharegime deze taak niet aankon en dat het optreden van de eigen troepen veel verzet opriep onder de bevolking. Geleidelijk aan namen de Duitse autoriteiten toen zelf het heft in handen. De Duitse troepen die in een later stadium van de oorlog naar Kroatië werden gestuurd om de toenemende partizanenacties te bestrijden, lieten zich evenmin veel gelegen liggen aan het Ustachabewind. In feite trokken de Duitse commandanten in hun operatiegebied het gehele bestuur aan zich. Bovendien bestond er bij de SS een principiële afkeer van alles wat katholiek was, hetgeen haar betrekkingen met de Ustacha niet ten goede kwam. Dat belette de SS overigens niet gaandeweg een beslissende invloed te verwerven op de Ustachapolitie.

De Duitse politie- en legerorganen gingen zich tegenover de bevolking ook steeds eigenmachtiger gedragen. Zo dwongen ze sinds begin 1943, buiten medeweten van het Ustacharegime om, tienduizenden Kroaten voor de oorlogseconomie te gaan werken. Vele mensen werden ook zonder meer op transport gesteld naar Duitsland. In onrustige gebieden stopten de Duitse bevelhebbers soms alle 'verdachte' personen uit veiligheidsoverwegingen in concentratie-

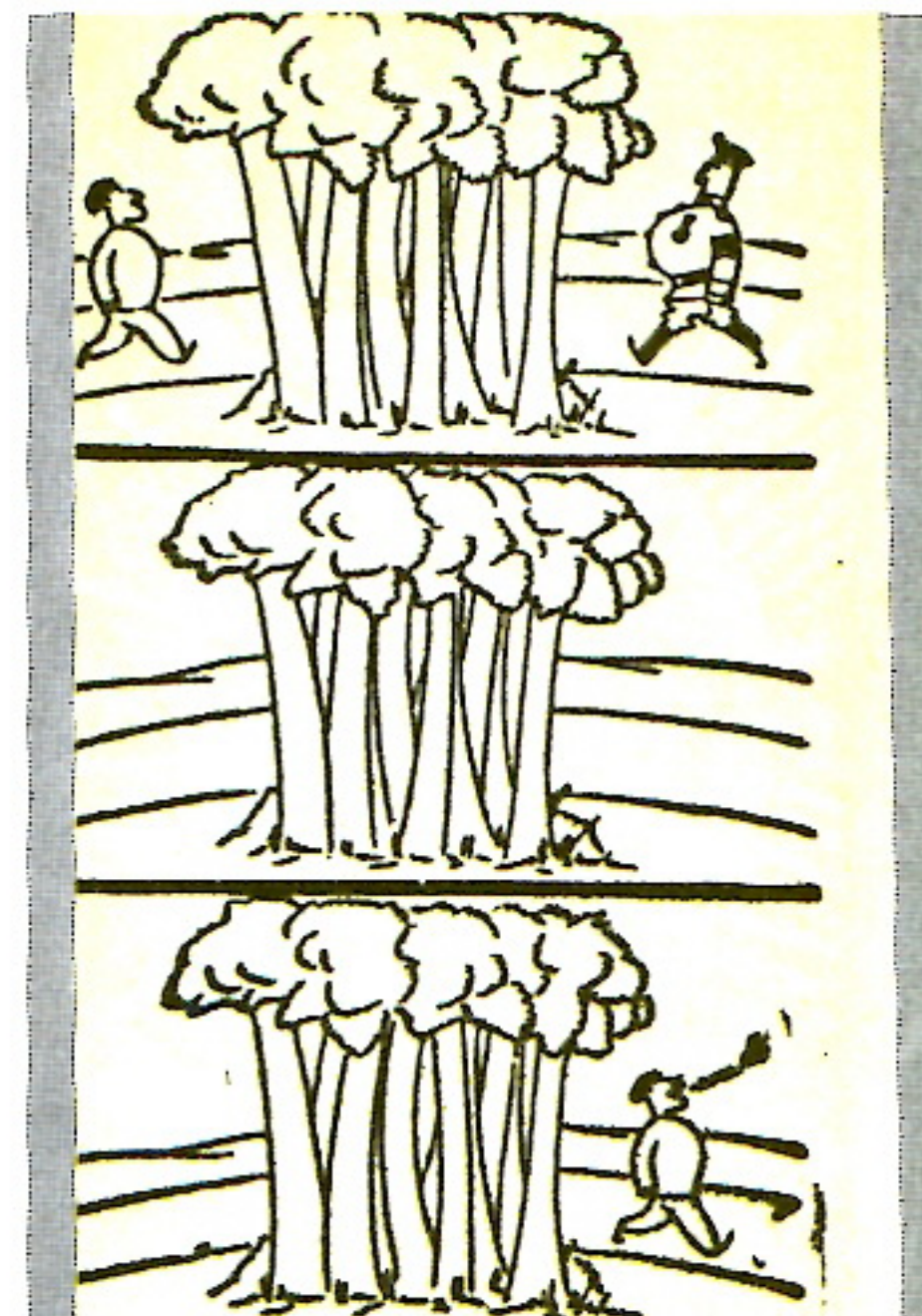
Rechtsboven: voor- en achterzijde van een pamflet dat de geallieerden in de oorlog uitwierpen boven de Balkanlanden.

Rechts: Duitse troepen hebben een dorp omsingeld en drijven de bewoners naar buiten. Ondanks de vele Duitse acties groeide de kracht van Tito's partizanen voortdurend.

Rechtsonder: na de capitulatie van Joegoslavië werd een deel van Slovenië bij Italië ingelijfd. Hier trekken Italiaanse troepen de hoofdstad Ljubljana binnen.

kampen. Verder werd uiteraard de Kroatische economie geheel afgestemd op de Duitse behoeften. De verschillen tussen de 'onafhankelijke Kroatische staat' en een normaal bezettingsgebied werden zodoende steeds kleiner. In de Dalmatische kuststrook die de Italianen in april 1941 geannexeerd hadden, voerden ze een politiek van volledige Italianisering. Het gebruik van de Kroatische taal in bestuur, pers en onderwijs werd volstrekt verboden. In hun verhouding tot de verzetsbeweging onderscheidden de Italianen zich van de Duitsers, doordat ze eerder geneigd waren gebruik te maken van de 'burgerlijke' Četniks van Mihailović. Zo sloten ze een aantal verdragen met lokale Četnikaanvoerders en bewapenden hen zelfs,

Auckland Collection



Keystone



Associated Press



in de hoop dat de Četniks de communistische partizanen zouden uitschakelen. Aanvankelijk riep deze Italiaanse handelwijze veel wrevel op bij de Duitsers, die meenden dat alle verzetsgroepen even fel bestreden dienden te worden. Later echter gingen ook de Duitsers er vaak toe over overeenkomsten aan te gaan met de Četniks. Die verschillende houding van Duitsland en Italië ten opzichte van de Četniks was uiteraard alleen maar een kwestie van tactiek. Ook de Italianen wilden met de Četniks afrekenen als het moment daartoe gekomen was. Zowel Hitler als Mussolini wisten dat de Četniks in geval van een Engelse invasie in Joegoslavië (waarvan enige tijd sprake was) de wapens tegen de bezetters zouden keren.

In het gekortwiekte Servië kwam enige tijd na de overgave een collaborateursregering tot stand onder leiding van generaal Milan Nedić. De bedoeling was dat deze regering zou helpen bij het handhaven van de orde en de exploitatie van de economische hulpbronnen ten behoeve van het Duitse rijk. De Duitsers vertrouwden Nedić echter maar half en hij mocht er daarom maar twintigduizend gewapende mannen op nahouden. Wel was er nog een Servisch vrijwilligerskorps (onder leiding van de fascist Ljotić), maar dat stond rechtstreeks onder Duits bevel.

In Griekenland vond de 'nationale' regering van generaal Tsolakoglou, die door de bezetter in het leven was geroepen, nauwelijks weer-

Met Joegoslavië is het Griekenland geweest waar het verzet tegen de fascistische overweldigers de massaalste vormen heeft aangenomen. Al in 1942 beheersten de partizanen grote delen van het land. Voor de Duitsers ging het er toen vooral om alle belangrijke verbindingswegen in bezit te houden. Zo was vooral de spoorlijn die via Belgrado naar Athene liep, van vitaal belang om het front in Noord-Afrika te voorzien van wapens en levensmiddelen. Een geslaagde aanval op het viaduct van Gorgopotamos, op 27 november 1942, stelde deze verbinding voor enige weken buiten werking op een voor de Engelsen belangrijk moment. In 1943 vonden er nog meer van dergelijke succesvolle partizanenacties plaats.



Het was mede deze vrees voor een invasie die de bezetters ertoe bracht de Joegoslavische verzetsbewegingen en vooral Tito's partizanen flink aan te pakken. Bij een aantal van deze gezamenlijke militaire operaties van Duitsers en Italianen lieten de laatsten zich vaak helpen door Četniktroepen. Men slaagde er daarbij meestal wel in de communisten uit een bepaalde streek te verdrijven, maar helemaal eronder kreeg men hen nooit. De harde maatregelen die Hitler op 16 september 1941 afkondigde (vijftig gijzelaars tegen de muur voor elke gewonde en honderd voor iedere gedode Duitse soldaat) vergrootten het verzet alleen maar. Vooral in Servië en in Griekenland werden deze maatregelen streng doorgevoerd.

In augustus 1942 voerden de Duitsers alle inwoners van het Joegoslavische dorp Celje weg onder verdenking van hulp aan de partizanen. Een deel van hen werd gedood, de rest naar een concentratiekamp gestuurd.

klank bij de bevolking. Bovendien traden de bezettingstroepen onnodig hard op. Ook hier hanteerden ze het principe van de 'collectieve verantwoordelijkheid' voor individuele daden van verzet of sabotage. Als een Duitser bij een dorp in een hinderlaag liep, werd het gehele dorp uitgemoord en platgebrand. Dit brute optreden was in politiek opzicht nogal dom, want het bracht vele Grieken ertoe zich bij de partizanen aan te sluiten.

Van Duitse zijde leidde dat tot een steeds bruter optreden. Alleen al in het laatste bezettingsjaar staken zij honderden dorpen in brand en stelden ze zeventigduizend Grieken terecht.

Een ander aspect van de bezetting was het spoedig ineensinken van de Griekse economie. Aangezien het land te weinig industrie bezat om een bijdrage te leveren aan de Duitse oorlogvoering, trokken de bezetters zich weinig van de Griekse economie aan. Wel moest het land enorme oorlogsschattingen betalen. De nieuwe bankbiljetten die de bezetters invoerden en zelf kwistig uitgaven, leidden al spoedig tot een totale ontwrichting van het monetaire stelsel.

DE PARTIZANENOORLOG
IN JOEGOSLAVIË

VERZET IN SOORTEN

F. W. DEAKIN



Keystone

De Duitse zijdsprong naar de Balkan had in 1941 de operatie-Barbarossa zes weken vertraagd. Het grootste deel van de Duitse strijdkrachten die waren afgebogen naar Joegoslavië en Griekenland, werd daarom na afloop van de strijd haastig in de richting van de Russische grens gedirigeerd. In Servië en Griekenland bleef slechts een kleine Duitse bezettingsmacht achter. De Italiaanse troepen en de behulpzame satellietorganisaties — in het bijzonder de Ustacha — werden belast met het toezicht op de voornaamste gebieden van het bezette Joegoslavië.

De haast van deze gebeurtenissen bracht voor de Duitsers en Italianen een gevaar mee: er was geen tijd om de uiteengejaagde en verslagen

Op 7 november 1942 reikte maarschalk Tito als opperbevelhebber van het Nationale Bevrijdingsleger een vaandel uit aan de Eerste Proletarische Brigade. Deze sterkste partizaneneenheid telde 150.000 manschappen.

Joegoslavische legeronderdelen te ontwapenen of om de arsenalen en de voornaamste voorraaddepots in beslag te nemen, die over het gehele land verspreid lagen.

In Servië en Montenegro bestond een diepgewortelde verzetstraditie, geboren in de strijd tegen de Turken en later uitgebouwd tegen de Oostenrijkers. Maar zowel Hitler als Mussolini, die gokten op de tijd, baseerden hun strategische plannen op een succesvolle be-

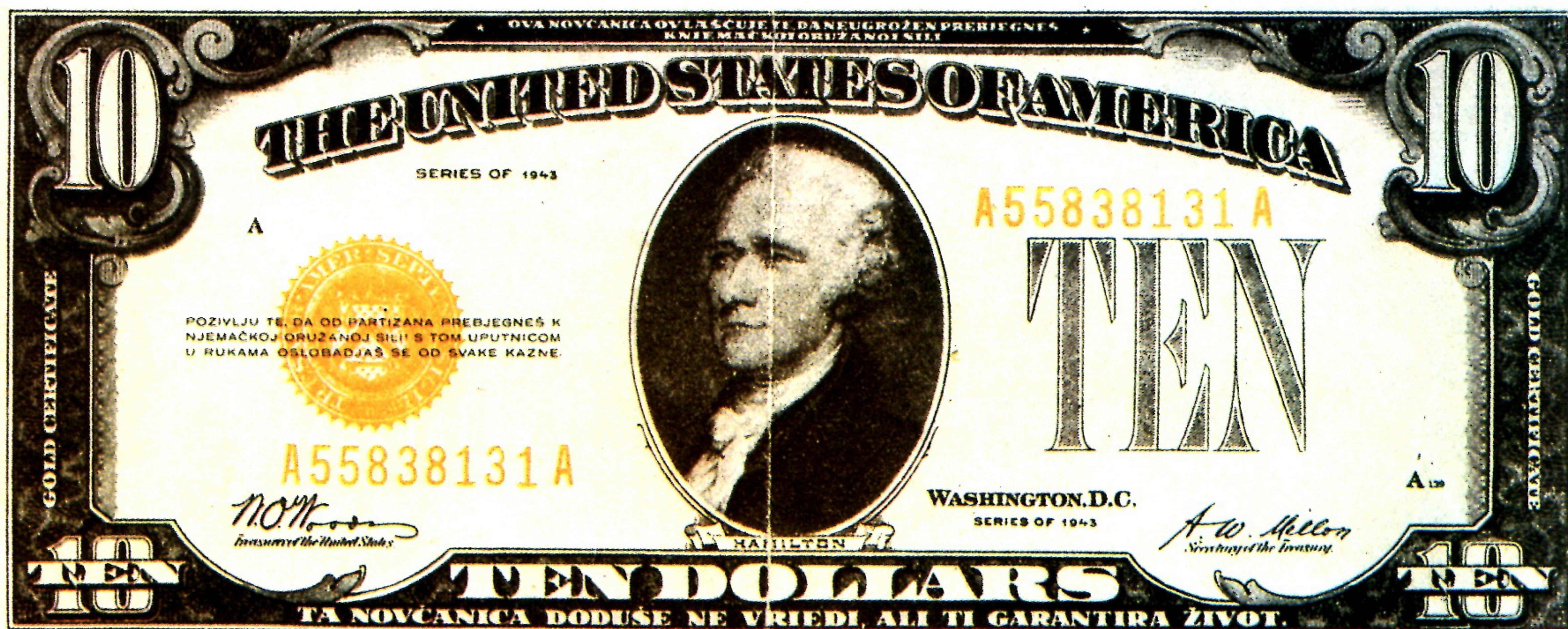
eindiging (binnen enige weken) van de *Blitzkrieg* tegen de Sowjetunie en de gelijktijdige vernietiging van Groot-Brittanië, waardoor de binnenlandse onrust in het bezette Balkan-gebied geen enkele kans zou krijgen. Die berekening kwam niet uit. En daarmee waren de voorwaarden geschapen voor het Joegoslavische verzet met zijn verwarde en tragische ontwikkelingen.

Tussen de capitulatie, op 12 april 1941, en het begin van de Russische veldtocht op 22 juni, maakten de verdeling van Joegoslavië en de demoralisering van de verspreide leger-eenheden elke directe reactie van de bevolking onmogelijk, verdoofd als deze was door de complete ineenstorting. De eerste tekenen van

onrust deden zich pas voor in de zomerweken. In Servië vonden aanvallen op politiestations en op zichzelf staande sabotageacties plaats; in juli kwam het tot een spontane uitbarsting in Montenegro, waardoor de gehele Italiaanse bezettingsstructuur in dat gebied werd bedreigd. De Italianen, die bij deze opstand zware verliezen leden en krachtige versterkingen uit Albanië moesten halen, onderdrukten de Montenegrijnse rebellie en kregen de steden en de schaarse verbindingswegen weer onder controle. Ongeveer twaalfduizend Montenegrijnen werden gedeporteerd naar kampen in Albanië en Zuid-Italië, maar kleine benden van 'patriottische strijdkrachten' slaagden erin te ontsnappen naar bolwerken in het woeste

Joegoslavische regering in ballingschap. De kleine groep (ze bestond uit ongeveer zestig man) was toevallig bij elkaar gekomen. Er waren door de Joegoslavische generale staf geen serieuze voorbereidingen getroffen voor de organisatie van ondergrondse activiteiten in geval van een vijandelijke bezetting. Wel bestond al sinds 1918 een 'officiële' paramilitaire Četnikorganisatie. (Het woord *četnik* betekent 'lid van een četa'; de četa's waren ongeregelde Servische en Montenegrijnse benden die in de negentiende eeuw gemobiliseerd waren om in actie te komen tegen de Turken en voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog om de strijd aan te binden met de Oostenrijkers en de Bulgaren). Na 1918 had deze 'officiële'

partizanenbenden, waarvan de leiders lid waren van de Joegoslavische Communistische Partij. Deze had in de jaren tussen de twee oorlogen een illegaal en wisselvallig bestaan geleid en had kleine groepjes toegewijde leden agetrokken: intellectuelen en vooral studenten uit de steden; kleine groepjes fabrieksarbeiders en mijnwerkers en tenslotte ook sympathisanten uit de boerenbevolking. De leiding van de Communistische Partij was ontwricht door opeenvolgende interventies van de Komintern in de tijd van de stalinistische zuiveringen. In 1937 keerde de enige overlevende van het toenmalige Centrale Comité (dat toen in Moskou zetelde) met valse papieren naar Joegoslavië terug om zich te belasten met de



Collectie J. de Groot

gebergte. Ongeveer te zelfder tijd ontstonden er gewapende benden in alle landstroken van de nieuwe, onafhankelijke staat Kroatië (die in naam ook Bosnië en Herzegowina omvatte); ze opereerden in de heuvels en bossen en waren gevormd uit Serviërs die ontsnapt waren aan de massale afslachting van Serviërs door de Ustasha van Pavelić. In augustus 1941 brak er in de meeste districten van Servië een opstand uit. Binnen enkele weken was het grootste gedeelte van dit gebied in handen van de opstandelingen en stond het niet langer onder controle van de Duitse garnizoenen of van de politie die met de bezetter collaboreerde.

Wat was er gebeurd? Wat was de aard en de samenstelling van deze opstandelingenbenden? Ontvingen ze hulp of aanmoediging van buiten, van de Engelsen of Russen bijvoorbeeld, of van beiden?

Half mei 1941 had zich in het dorpje Ravna Gora in Zuidwest-Servië een kleine groep gevormd, bestaande uit officieren, soldaten en politieambtenaren. Ze waren ontsnapt onder leiding van een kolonel van de Joegoslavische generale staf, Draža Mihailović, die zich op het moment van de wapenstilstand met zijn divisie te Mostar in Herzegowina had bevonden. Mihailović hoopte in de Servische bergen een guerrillastrijdmacht te kunnen vormen; deze zou de haard worden van een verzetsbeweging die in het land het gezag zou vertegenwoordigen van de koning en de koninklijke

Boven en rechts: voor- en achterkant van een Duits vrijgeleide voor partizanen, door de Duitsers afgeworpen boven de gebieden waar Tito's troepen actief waren. Om aandacht te trekken was het pamflet ten dele gedrukt als een Amerikaans tiendollarbiljet.

organisatie vertakkingen in geheel Joegoslavië, maar ze was het sterkst in Servië. Haar leden waren vrijwel uitsluitend Serven: reserveofficieren, ervaren soldaten, plaatselijke politie- en regeringsambtenaren en vertegenwoordigers van patriottische Servische verenigingen. In 1941 was het hoofd van de organisatie een held uit de Eerste Wereldoorlog, Kosta Pecanac.

In 1941 was de Četnikorganisatie in Servië immobiel geworden. Een verzetsbeweging kon ze niet worden, omdat de Duitsers Pecanac hadden overgehaald tot openlijke collaboratie. De volkomen geïsoleerde Mihailović besloot toen een afzonderlijke beweging te organiseren, met in iedere streek een leidinggevend kader dat geheime mobilisatielijsten zou opstellen van de boerenbevolking in de omgeving. Door koeriers die naar Turkije werden gezonden, probeerde hij in contact te komen met de Joegoslavische regering in ballingschap.

Dit plan voor een verzetsbeweging stuitte plotseling op een onvoorziene uitdaging uit een onverwachte hoek. Na de Duitse aanval op de Sowjetunie verschenen in Servië kleine

Rechtsonder: aan het einde van de oorlog, in 1945, vluchtten de resterende Četniks naar Italië om zich daar onder bescherming van de Engelsen te stellen. Hun leider, Mihailović, had de strijd tegen zijn rivaal Tito verloren en werd later terechtgesteld.

volledige reconstructie van het partijapparaat in alle gewesten van het land. De partijnaam van deze man was Tito; hij was een ervaren agitator, die metaalbewerker van beroep was. Zijn vroegere activiteiten in communistisch geleide syndicaten hadden hem zware gevangenisstraffen gekost en hem genoodzaakt in ballingschap te gaan. Hij kreeg een functie in de Komintern en keerde nu, met instructies uit Moskou, naar Joegoslavië terug om de vervallen communistische beweging te reorganiseren. In 1941 had Tito nieuwe kaders gevormd en de kern van een partijstructuur die zo'n zesduizend leden omvatte. Ze werd versterkt door een jeugdorganisatie van dertigduizend studenten, arbeiders en boeren.

Na de Duitse inval in de Sowjetunie werd een generale staf voor Servië gevormd; deze vertrok uit de schuilplaats in Belgrado om in zijn gebied 'partizanen'-benden te organiseren. Reeds in augustus vaardigde Tito instructies uit over 'de taak van de nationale bevrijdingsdetachementen' (dit document viel later in Duitse handen). Aanvallen op Duitse konvoien en plaatselijke politiebureaus markeer-

den het begin van een communistisch geleide opstand. Er werd een klein 'vrij gebied' vastgesteld, met als basis de stad Užice in West-Servië, waar een belangrijk vooroorlogs arsenaal intact was gebleven. In september verhuisden Tito en het Centrale Comité van de partij naar Užice, vanwaaruit zij een algemene opstand in geheel Joegoslavië wilden organiseren.

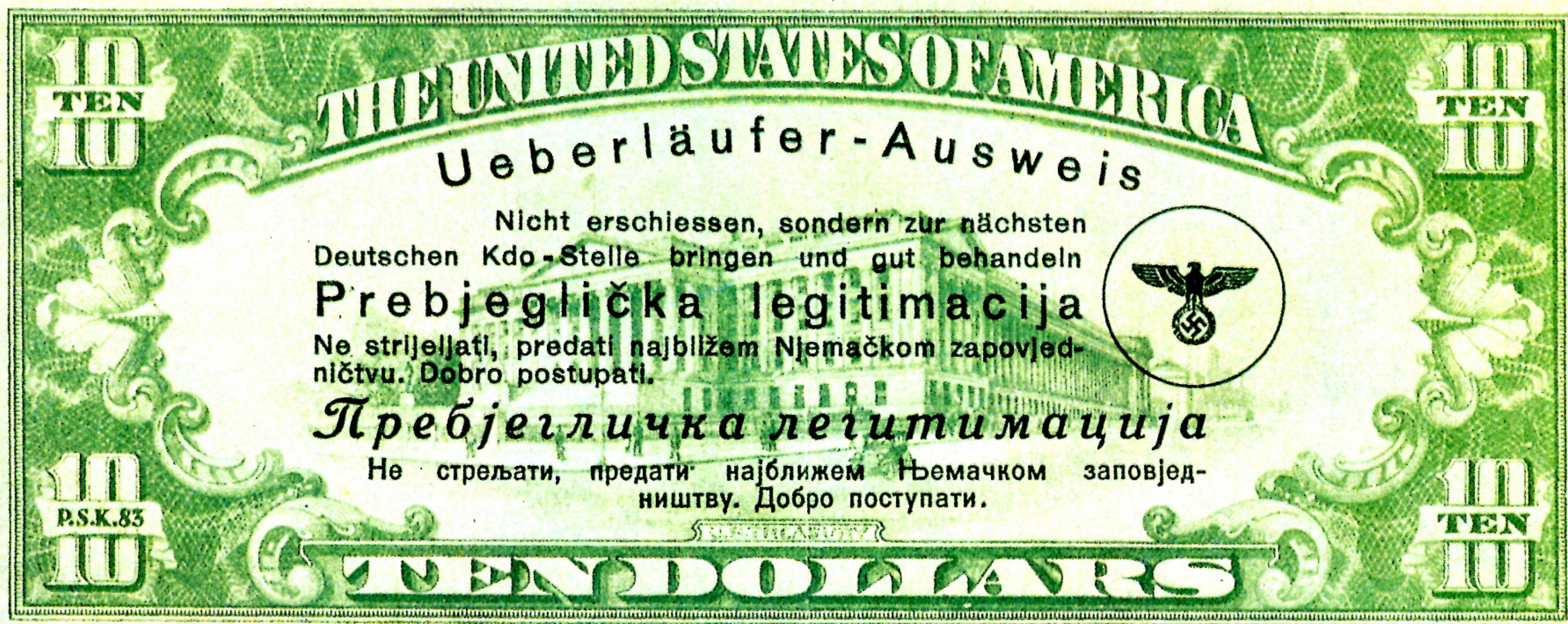
Er waren intussen reeds plaatselijke contacten gelegd met Mihailović, die in de omliggende gebieden opereerde. Noch hij noch Tito was in een positie om afzonderlijk een doeltreffende strijd tegen de Duitsers te voeren en beiden stonden bovendien onder druk van buiten af om tot een vergelijk te komen. Tito stond in

contact met de Komintern, aanvankelijk met hulp van koeriers via Sofia, maar al spoedig via een radioverbinding met Moskou. Officieel drongen de Russen aan op de vorming van een volksfront dat alle verzetselementen zou omvatten. Daar kwam bij dat de sowjetautoriteiten formele diplomatieke betrekkingen hadden met de koninklijke Joegoslavische regering in ballingschap.

Mihailović was er kort tevoren in geslaagd contact te krijgen met een Engels radiostation op Malta en via deze schakel werd de verbinding met Londen tot stand gebracht. De Britse regering en de regering van Simović verlangden allebei even vurig naar de totstandkoming van een verenigde verzetsbeweging in Joegoslavië

en wel, naar men optimistisch hoopte, onder leiding van Mihailović.

De twee leiders ontmoetten elkaar bij twee gelegenheden tussen september en november 1941; ook hun vertegenwoordigers hadden enige malen contact met elkaar. Tito was, althans tijdelijk, bereid in te stemmen met de aanstelling van een gezamenlijke staf om het onmiddellijke verzet tegen de Duitse bezettingstroepen voort te zetten en uit te breiden. De bezetters waren intussen bezig met de organisatie van een harde strafexpeditie tegen de opstandige gebieden. Mihailović stond er echter op dat alle partizanenafdelingen onder zijn persoonlijk bevel zouden komen en dat hun aanvoerders de rangen zouden behouden



Collectie J. de Groot



I.W.M.-Rex



Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

die zij in het koninklijke Joegoslavische leger hadden bekleed. Hij was het niet eens met Tito's opvatting dat de strijd massaal moest worden voortgezet; dit was ook de voornaamste oorzaak van de verdeeldheid tussen beide groeperingen. Mihailović hield vol dat zo'n actie zou leiden tot represaillemaatregelen op grote schaal. Intussen was Mihailović door de propaganda van de BBC reeds uitgeroepen tot de enige verzetsleider in Joegoslavië en had hij via boodschappen van de Britse en de Joegoslavische regering in Londen steun ontvangen voor zijn bewering dat een grote opstand voorbarig en rampzalig zou zijn.

De contacten tussen Tito en Mihailović werden eind oktober 1941 verbroken. Duitse troepen vielen Tito's strijdkrachten aan, terwijl eenheden van Mihailović tijdens gelijktijdige acties in botsing kwamen met de *odreds*, de plaatselijke afdelingen van Tito's partizanen. In een wanhopig gevecht werden Tito en zijn staf en de overgebleven Servische partizanendetachementen in december verdreven uit Užice en Servië. Daarmee was de eerste poging tot een opstand in dat gebied op wrede wijze onderdrukt. Volgens Duitse cijfers waren er eind 1941 meer dan 12.000 Serven gedood in de strijd of als gijzelaars neergeschoten. De breuk tussen Tito en Mihailović was volledig en definitief en de onverzoenlijke burgeroorlog die nu was uitgebroken, zou zich over geheel Joegoslavië uitbreiden en voortduren tot 1945.



Keystone

Mihailović verspreidde zijn volgelingen over kleine kadercommando's. Veel van zijn officieren sloten zich daarop aan bij de collaborerende strijdkrachten van generaal Nedić, het hoofd van de door de Duitsers gecontroleerde regering in Belgrado, met de uitdrukkelijke bedoeling de leiding in handen te nemen op het moment dat de geallieerden op de Balkan zouden landen.

Tito's benadering van de guerrillastrijd was precies tegenovergesteld aan die van Mihailović. Hij verwierp het idee dat Servië het exclusieve centrum van het toekomstige verzet moest zijn en was voorstander van een volledige, revolutionaire strijd in alle gebieden waar deze

Linksboven: Joegoslavische partizanen in actie in hun favoriete terrein: de bergen.

Links: generaal Draža Mihailović (links) en zijn rechterhand, kolonel Dragisha Vasich.

Rechts: jeugdige Joegoslavische partizanen tijdens een geheim congres in bezet gebied.

kon worden gevoerd; daarbij moest geen rekening worden gehouden met mogelijke represailles van Duitse zijde. Buiten Servië probeerde Mihailović het patroon van zijn centrale organisatie uit te breiden door het uitzenden van vertrouwde officieren. Deze moesten proberen de Četnikbenden, die gevormd waren in de gebieden waarin de Ustacha van Pavelić op grote schaal slachtingen had aangericht onder de Servische minderheden: in Kroatië, Bosnië en Herzegovina en in Noord-Dalmatië onder Mihailović' gezag te brengen. De plaatselijke leiders hadden zichzelf als zodanig opgeworpen en kwamen voort uit de officiële Četnikorganisatie van voor de oorlog. Hun doel was wraak op de Kroaten (de Kroatische regimenten van



Imperial War Museum

het koninklijke Joegoslavische leger waren in april óf verslagen óf ze hadden zich aan de vijand overgegeven) en in het bijzonder op de Ustacha en op groeperingen van de islamitische bevolking die met Pavelić samenwerkten en op de hoogte waren van de vervolgingen. Ook Mihailović zelf nam deel aan deze activiteiten, die gericht waren op het herstel van de vooroorlogse Joegoslavische staat onder Servische overheersing.

Tito streefde een ander doel na en had daarom ook geheel andere ideeën over heden en toekomst. Hij legde de nadruk op de directe strijd tegen de bezetter, die alleen maar succesvol kon zijn, indien alle elementen van de bevolking zich verenigden: Serven, Kroaten

en Slovenen, ongeacht hun geloof. Onder leiding van een Nationale Bevrijdingsbeweging zou zich een tweevoudig proces moeten ontwikkelen, waarin politieke en militaire elementen onontwarbaar verweven waren. Van een terugkeer naar het verleden kon geen sprake zijn; er zou een nieuw, republikeins en federatief Joegoslavië komen dat op gelijke basis alle nationale groeperingen zou omvatten. Natuurlijk zou dit alles gebeuren onder leiding van de communistische partij. De militaire structuur van de partizanenbeweging was flexibel. Mobiele brigades (en later divisies) vormden de kern van de voornaamste operationele groepen. Alleen maar om aanwezig te zijn bleven er in de bezette gebieden *odreds*

achter, die vanuit hun bases in de bergen een drievoudig gevecht leverden: tegen Duitsers en Italianen, tegen de Ustacha en de gewapende strijdmachten van Pavelić en tegen de plaatselijke Četnikgroepen.

Het voortbestaan van de beweging van Mihailović hing af van de vernietiging van die van Tito. Dit laatste was alleen mogelijk, indien Mihailović tot een of andere vorm van collaboratie met de bezetter kwam. Die samenwerking tussen de Četniks en de vijand begon al vroeg, eigenlijk reeds sinds de zomer van 1941. De Četnikstrijdmacht buiten Servië redde na 1942 haar bestaan door Italiaanse wapens en bevoorrading te aanvaarden.

De crisis kwam begin 1943. Met de onwillige



Imperial War Museum

medewerking van de Italianen ondernamen de Duitsers toen een groot offensief. Het was bedoeld als het laatste van een reeks en de bezetters slaagden erin de belangrijkste strijdmacht van Tito te omsingelen. De partizanenleider had toen zijn basis in West-Bosnië, in het vrije gebied van de zogenaamde 'Bihac-republiek'. Hoewel de Duitsers zich ertegen verzetten, moedigden de Italianen de mobilisatie aan van alle Četnikstrijdkrachten buiten Servië: in feite de basismacht van de beweging van Mihailović, meer dan 20.000 man uit Montenegro en Herzegowina. Als hulptroepen moesten ze assisteren bij de definitieve liquidatie van de Nationale Bevrijdingsbeweging. De operatie (*Weiss* in de terminologie van de

Partizanen gaan op het eiland Vis aan boord van een schoener voor een raid op de kust.

Asmogendheden; het 'Vierde Offensief' zoals de partizanen ze noemden) werd slechts een gedeeltelijk succes. De hoofdmacht van Tito, die zware verliezen had geleden in een serie vertragingengevechten, werd tussen januari en april 1943 uit Bosnië verdreven en teruggevoerd tot aan de rivier de Neretwa aan de grens van Herzegowina, dat in handen was van de belangrijkste Četnikafdelingen en de Italianen. Hun stellingen werden door Tito's keurdivisies bestormd en tussen april en mei rukten de partizanen op en verwoestten op beslissende wijze en tot aan de grens van Servië

de bases van de organisatie van Mihailović. Het Duitse opperbevel, dat de partizanen en de Četniks als een even grote bedreiging beschouwde in geval van een geallieerde landing (en alle partijen waren ervan overtuigd dat die ophanden was), organiseerde, zonder de Italianen te raadplegen, een omsingelingsoperatie om de nog bestaande Četnikorganisaties in Montenegro te ontwapenen, waarna de kerngroep van Tito aan de beurt zou komen, die zich nu in de bolwerken van het bergachtige Montenegro bevond. Deze operatie (*Schwarz* of het 'Vijfde Offensief') begon in mei 1943. Ze mislukte echter: de Četniks verdwenen onder bescherming van de Italianen en de gevechtskracht van Tito's troepen bleek door

de Duitsers schromelijk onderschat te zijn. Tito brak door de omsingeling heen en trok naar Bosnië met als basis de oude middeleeuwse Bosnische hoofdstad Jajce.

Toen er op die manier een einde was gekomen aan het bestaan van de Četnikbeweging als militaire organisatie buiten Servië, ging de sympathie van de boerenbevolking en de burgers uit naar Tito, de enige die nog bogen kon op een vastbesloten verzetsbeweging. Ook de westerse geallieerden (hoewel, net als de Russen, door een verdrag gebonden aan de Joegoslavische regering) waren inmiddels overtuigd geraakt van de militaire betekenis van Tito's legermacht. In de Joegoslavische regering te Londen echter had sinds januari 1942

in Joegoslavië werd nu een internationale kwestie tussen Engelsen, Amerikanen en Russen. De Engelsen hadden reeds sinds de zomer van 1943 symbolische voorraden naar Tito gestuurd en in september was een eerste gezantschap naar zijn hoofdkwartier vertrokken.

In de Joegoslavische kwestie overheerste in de maanden daarop het vraagstuk van een verdere geallieerde erkenning van de Nationale Bevrijdingsbeweging en het onthouden van steun aan Mihailović. Op de conferentie van Teheran, in december 1943, stelden de Engelsen met succes voor het Nationale Bevrijdingsleger officieel te erkennen als een geallieerde strijdmacht. Tito zond eind augustus goedgepaste divisies naar Servië om contact te maken met

Tegenover de superieure partizanenstrijdmacht en het rode leger stortte de Četnikorganisatie snel ineen. Mihailović vluchtte met een kleine groep volgelingen naar Noord-Bosnië; overgebleven Četnikafdelingen vormden tenslotte kleine groepjes die zich vechtend een weg baanden naar het noorden om hun toevlucht te zoeken aan de Italiaanse en Oostenrijkse grens. De doodstrijd duurde tot de eerste maanden van 1945. Er waren enkele overlevenden. De systematische vernietiging van de geïsoleerde Četnikbenden door de troepen van Tito eindigde met de gevangenneming van Mihailović in een grot vlak bij een dorp in Bosnië, op 13 maart 1946. Hij werd door een militaire rechtbank in Belgrado berecht wegens



Keystone

Mihailović zitting. Het was zijn grootste troef, maar het betekende wel een complicatie in de onderlinge betrekkingen in het geallieerde kamp. In mei 1943 zonden de Britten een missie naar Tito. Het bewijsmateriaal over de collaboratie van de Četniks met de Italianen en in bepaalde gevallen met de Duitsers stapelde zich op, terwijl de militaire waarde van Tito's partizanen steeds duidelijker werd. De Nationale Bevrijdingsbeweging had nu in geheel Joegoslavië krachtige bases in bezit, met militaire formaties en een politieke structuur.

De val van Italië in september 1943 bepaalde definitief de machtsbalans in het land; Tito's strijdkrachten maakten een groot gedeelte van de Italiaanse uitrusting buit. De burgeroorlog

Manschappen van een Kroatische Proletarische Brigade in een van Tito's 'vrije gebieden'.

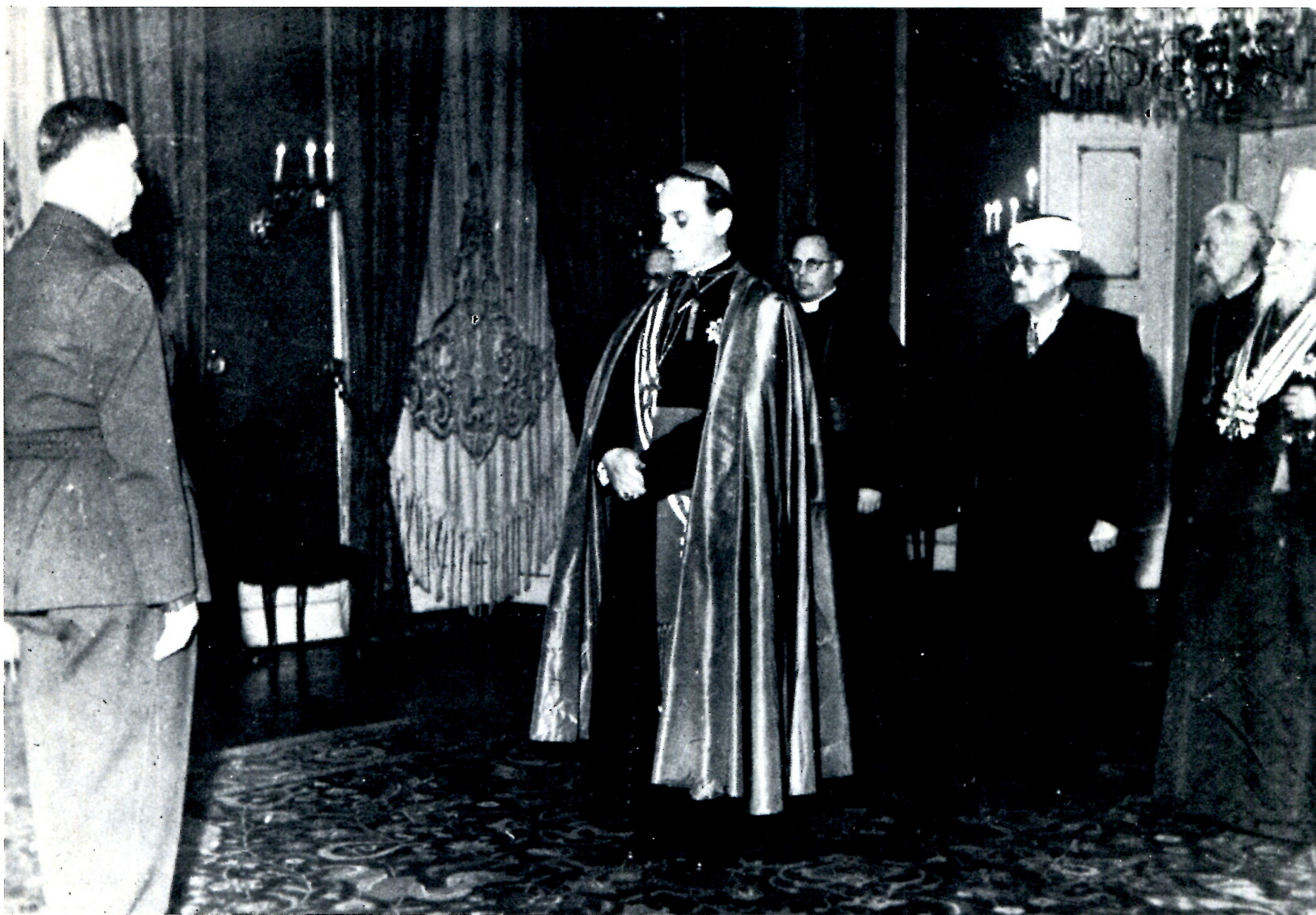
het rode leger, dat oprukte naar Centraal-Europa, en samen met de Russen de Duitse troepen die op terugtocht waren uit Griekenland, op te vangen en te vernietigen. Tegelijkertijd was Tito van plan definitief af te rekenen met Mihailović en Servië politiek te gaan beheersen. De Četnikbeweging werd niet langer door de Engelsen erkend en, onder druk van Londen, ook niet meer door koning Peter, die in een BBC-uitzending Mihailović ontsloeg als bevelhebber van het 'Joegoslavische leger in het vaderland' en hem gelastte zich onder bevel van Tito te plaatsen.

verraad en oorlogsmisdaden. Milos Minitch, die aanwezig was geweest bij de eerste ontmoeting tussen Tito en Mihailović in Servië in de herfst van 1941, fungeerde in dit proces als aanklager. Tijdens het verhoor betoogde Mihailović: 'Ik heb nooit een terugkeer gewild naar het oude Joegoslavië... Tegenover mij had ik een concurrerende organisatie, de Joegoslavische Communistische Partij, die haar eigen oogmerken najoeg en geen compromis accepteerde. Ik meende dat ik op de goede weg was. Maar het lot was meedogenloos voor mij. Ik wilde veel en ondernam veel, maar de storm van deze wereld vaagde mijn werk en mijzelf weg.'

Hij werd gefusilleerd op 17 juli 1946.

MET ZWAARD EN DOOPVONT

DRS. MARTIN VAN DEN HEUVEL



Military Museum Belgrado

De Ustachabeweging van de Kroatische politicus dr. Ante Pavelić was, voordat Hitlers krijgshorden Joegoslavië binnenvielen, een vrij onbelangrijke politieke groepering. Wel had de Ustacha (letterlijk: de opstandige) internationale bekendheid gekregen door de aanslag van 9 oktober 1934 in Marseille, waarbij de Joegoslavische koning Alexander I en de Franse minister van buitenlandse zaken Barthou om het leven kwamen. De Servische dynastie Karadjordjević had in het Joegoslavië van na de Eerste Wereldoorlog een sterke centralistische politiek gevoerd, waarbij het Servische (orthodoxe) element in regerings- en legerkringen overheerste. Dat leidde tot talloze moeilijkheden met het (katholieke) Kroatië.

Aartsbisschop Stepinac van Zagreb met enkele kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders op bezoek bij de leider van de Ustachastaat, dr. Ante Pavelić. De bisschop wilde ook dat het Vaticaan de nieuwe staat zou erkennen.

Toch steunden de voornaamste Kroatische leiders over het algemeen de gedachte van de Zuidslavische eenheidsstaat, waarin voor alle volkeren (Serven, Kroaten, Macedoniërs, Slovenen, Montenegrijnen en andere) plaats moest zijn. Pavelić (1889—1959) verzette zich echter principieel tegen de Zuidslavische staatsgedachte en wilde een eigen Kroatische staat. Zijn partij bracht het voor de oorlog echter nooit verder dan twee parlamentszetels. De

overgrote meerderheid van de Kroaten bleef steun verlenen aan de Kroatische Boerenpartij van Stjepan Radić (na 1928 opgevolgd door dr. Vladko Maček).

Toen koning Alexander I in 1929 na nieuwe spanningen tussen Serven en Kroaten de grondwet buiten werking stelde en een dictatuur uitriep, brak Pavelić definitief met alle legale middelen en richtte hij de 'Kroatische Revolutionaire Ustachabeweging' op. Als doel vermeldde het ontwerpprogramma: 'De gewapende opstand ter bevrijding van Kroatië van het vreemde juk en de schepping van een volledig onafhankelijke staat, waarin alleen het Kroatische volk heer en meester is van alle materiële en geestelijke goederen.' De bewe-

ging was streng hiërarchisch opgebouwd met aan de top de *Poglovnik* (Pavelić zelf). De leden moesten de volgende eed afleggen: 'Ik zweer bij de Almachtige God en alles wat me heilig is dat ik de Ustacharegels zal opvolgen.' In de voorstelling van de Ustacha ging het om een soort kruistocht tegen de orthodoxe Serven (de duidelijkste scheiding tussen Serven en Kroaten is immers niet de taal maar de godsdienst).

Bij de Duitse inval in Joegoslavië probeerde Hitler de Kroatische Boerenpartij voor zich te winnen met de belofte van een soevereine Kroatische staat. Hitler zag de Joegoslavische eenheidsstaat als een van de vele wanprodukten van het Verdrag van Versailles (1919) en wilde

variant van het Duitse en Italiaanse fascistische regime. Zijn ideeën over een corporatieve staatsopbouw ontleende Pavelić aan Italië, dat hem voor de oorlog jarenlang gastvrijheid had verleend en ook gesteund had. De nieuwe grondwet die Pavelić liet afkondigen, beriep zich op de volkomen zelfstandigheid van het Kroatische volk, dat etnologisch niets met de Serven te maken zou hebben. Slechts mensen van het Kroatische ras en met Kroatisch bloed kwamen voor openbare functies in aanmerking. De boerenstand was het fundament van het Kroatische volk.

De nieuwe staat begon zijn bestaan niet onder een gelukkig gesternte. Vooreerst moest Pavelić een flink gedeelte van de Dalmatische kust aan

Republiek daar tot onder Napoleon een aantal belangrijke handelsvestigingen had bezeten. Ciano schreef dat 'Pavelić en zijn bandieten' deze Italiaanse eisen afwezen en trachtten te bewijzen dat in Dalmatië op z'n hoogst de stenen Italiaans waren. Dat alles kon overigens niet verhinderen dat Mussolini zijn zin kreeg. De territoriale compensatie die de nieuwe Kroatische staat voor dat verlies kreeg, was van dubieuze aard. Behalve de zuiver Kroatische gebieden, kreeg het namelijk ook Bosnië (tot aan de Drina) en Herzegowina toegewezen. De totale oppervlakte van de staat besloeg nu ongeveer twee vijfde gedeelte van het oude koninkrijk. Van de ongeveer zes miljoen inwoners bestond echter slechts de helft uit



bovendien de Kroaten tegen Belgrado uitspelen. Dr. Maček wilde echter niet met Hitler samenwerken en wees een onafhankelijk Kroatië van de hand. Toen moesten de Duitsers wel met Pavelić in zee.

Bij hun inval, begin april, concentreerden de Duitse troepen zich voornamelijk op het zuiden (Servië, Macedonië). De Ustachabeweging was echter te zwak en verdeeld om daar onmiddellijk gebruik van te maken door het organiseren van een opstand en het proclameren van de Kroatische onafhankelijkheid. Dat laatste gebeurde pas op 10 april, enkele uren voor de Duitse troepen Zagreb binnenrukten.

De aldus gevormde 'Onafhankelijke Staat Kroatië' was in feite een weinig originele

De uit hun land gevluchte Kroaten konden zich in de Oostenrijkse hoofdstad, Wenen, melden voor het Ustachalegion. De beweging had daartoe een speciaal bureau geopend waar enthousiaste Kroaten samendromden.

Italië afstaan. Deze gebiedsafstand betekende al direct een enorm prestige-verlies voor Pavelić en vervreemde vele Kroaten van hem, die aanvankelijk wel gelukkig waren met de nieuwe staat. Hoe weinig ideaal de verstandhouding tussen Italië en het nieuwe Kroatië was, blijkt wel uit het dagboek van Ciano, de Italiaanse minister van buitenlandse zaken. Italië meende historische rechten te hebben op de Dalmatische kust, omdat de Venetiaanse

katholieke Kroaten. Bijna twee miljoen inwoners (overwegend Serven) waren orthodox en de rest bestond uit moslims (een half miljoen), Volksduitsers (140.000), Hongaren (70.000) en joden (40.000). Het behoeft geen betoog dat vooral het grote aantal Serven vele problemen met zich meebracht.

De politiek die het Ustachabewind van meet af aan voerde, was ook niet erg geschikt om onder de Kroaten zelf bredere steun te verwerven. Met het wantrouwen de meeste dictatoren eigen, ging Pavelić er direct toe over alle mogelijke tegenstanders van zijn regime uit te schakelen. Onmiddellijk na de machts-overname vond er een grote zuivering plaats onder de ambtenaren en de leden van de

HIER IS UW KANS

Om zichzelf bezig te houden had dr. Pavelić op zijn terugreis naar Florence een Turkse grammatica gekocht en aldus uitgerust had hij zijn koppige, haatdragende geest tot de studie van het Ottomaans gezet. Pavelić was een heel gewone man van middelbare leeftijd en middelmatige lengte. Hij had een vlak, grofgesneden, gladgeschoren en zelfvoldaan gezicht, enorme oren en ogen die iemand die hem op dit moment had gezien, 'de ogen van een samenzweerder' zou hebben genoemd. Van zijn vrouw, plomp, onelegant en net als hijzelf van middelbare leeftijd, werd gezegd dat ze joods bloed had. Zijn zoon en dochter waren in Florence op school. Voor geen van hen zag de onmiddellijke toekomst er rooskleurig uit.

Maar toen Pavelić nog maar nauwelijks was begonnen met zijn studie van het Turks, nam de situatie een plotselinge en dramatische wending. Toen hij in de namiddag van 27 maart (1941) het avondblad inkeek, bracht het elektriserende nieuws van de staatsgreep in Belgrado hem en zijn vrienden tot onmiddellijk enthousiasme. Reeds de volgende dag vertrok hij, in antwoord op een dringend telegram, naar Rome voor zijn eerste ontmoeting met Mussolini. 'Adesso', zei deze toen zijn bezoeker binnenkwam, 'é il vostro momento' — Hier is uw kans. En toen Pavelić wegging, waren zijn laatste woorden: 'Credo che ci sarà la guerra' — Ik denk dat er oorlog komt.

De voorspellingen van de Duce kwamen weldra uit. Vroeg in de ochtend van de 6e april haastten twee opgewonden volgelingen van dr. Pavelić zich naar zijn kamer met het nieuws, zo juist opgevangen van de BBC Home Service, dat de Duitsers Joegoslavië waren binnengevallen. Maar zelfs nu was er niets anders te doen dan kranten lezen en luisteren naar de radio in de hoop enig nieuws te horen over het verloop van de campagne. Sinds 27 maart hadden ze het contact met de ondergrondse Ustacha in Kroatië verloren en de Italianen konden of wilden hun niet vertellen wat er gebeurde. 'De dingen zijn in beweging', zei mevrouw Pavelić humeurig, 'en alles wat wij doen, is hier maar zitten.' Haar echtgenoot had intussen bij een kleermaker een Ustachainiform besteld.

(Uit: 'Disputed Barricade', door Fitzroy Maclean — London 1957)

rechterlijke macht. Van de Kroatische Boerenpartij trad slechts een klein aantal leden toe. Maček zelf trok zich uit het politieke leven terug.

De Ustacha-ideologen waren bezeten van het ideaal een zuiver Kroatische staat op te bouwen, waaruit alle 'minderwaardige' smetten zouden zijn verdwenen. Dit ultranationalistische karakter van de Ustacha-ideologie spreekt het duidelijkst uit de wetten over het staatsburgerschap die op 30 april 1941 werden afgekondigd. Staatsburger kon slechts diegene zijn die van Arische afstamming was, die het vrijheidsstreven van het Kroatische volk altijd had gesteund en bereid was de 'Onafhankelijke Kroatische Staat' trouw te dienen.



Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie



Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Huwelijken tussen Kroaten en niet-Ariërs werden verboden. Het idee dat alle mensen gelijk zouden zijn, werd ten stelligste verworpen. Uiteraard kwam het ook hier al spoedig tot maatregelen tegen joodse burgers. Die maatregelen hielden in: het dragen van de davidster, het verbod voor joden werkzaam te zijn in ambtelijke en academische beroepen en de onteigening van joodse vermogens. Al spoedig volgde de opsluiting van 'ongewenste' joden in concentratiekampen, vanwaar ze begin 1943 op verzoek van de nazi's op transport werden gesteld naar Auschwitz. Ook de Servische bevolking kreeg het zwaar te verduren. Eerst dachten de Ustacha-ideologen serieus aan deportatie van deze bevolkings-

In Duitsland liepen gevluchte Kroaten met spandoeken hun vreugde uit te dragen over de erkenning van hun eigen staat. Zij betuigden daarbij hun trouw aan Duitsland.

Geheel boven: dr. Ante Pavelić leest in het parlement de onafhankelijkheidsverklaring voor van de Ustachastaat.

Rechtsboven: ook in de onafhankelijke Kroatische staat moesten joden een ster dragen. Ariërs mochten niet met hen trouwen.

Geheel rechts: de onafhankelijkheid van het nieuwe Kroatië bleek ook uit het feit dat het land eigen postzegels uitgaf.



Associated Press

groep. Hitler zelf had trouwens aan Pavelić het advies gegeven dat, als de Kroatische staat werkelijk duurzaam wilde zijn, hij vijftig jaar lang een politiek van intolerantie ten opzichte van andere nationaliteiten moest voeren. Van de andere kant gaf de Führer echter geen toestemming alle in Kroatië levende Serven naar het 'militaire protectoraatsgebied Servië' te deporteren.

Nu bestond er in de Ustachabeweging ook een theorie dat niet alle orthodox-gelovigen echte Serven waren, maar dat het vaak om Kroaten ging die in het verleden tot het orthodoxe geloof waren overgegaan. Terugkeer tot 'het ware geloof' zou dus een goede oplossing betekenen. Overspannen nationalistische gevoelens en een katholieke missioneringsdrang — vooral van de lagere katholieke clerus — gingen dus hand in hand om 'met zwaard en doopvont' de roem van het 'Heilige Kroatië' te verbreiden.

'Christus en de Kroaten marcheren samen door de geschiedenis', schreef een Kroatisch blad, 'en onze nieuwe staat zal Christus en ons toebehoren en niemand anders.' In deze visie gold de Ustacha als de ridderorde die de katholieke godsstaat tot stand moest brengen.

Deze 'verheven' ideologie kreeg de dienaren die ze verdiende. Ustachapolitie en Ustachaveiligheidsdienst trokken voornamelijk onguire elementen aan. Zij waren het die de nieuwe orde moesten invoeren in de nieuwverkreten gebieden met een overwegend Servische bevolking. In de zomer van 1941 brak daar een ware terreur los. Vooreerst werden bijna alle orthodoxe kerken gesloten en vaak met de grond gelijk gemaakt. Een groot aantal orthodoxe priesters werd gevangengezet en de contacten met de orthodoxe patriarch in Belgrado werden verboden.

Het beste dat een Servisch dorp kon overkomen, was eigenlijk nog een massale, gedwongen omdoping — een pseudobekering tot het katholicisme dus. Velen lieten dat toe in de hoop zo van verdere narigheid gespaard

te blijven. Er zijn echter genoeg gevallen bekend waarbij de Ustacha een groep mensen die zich kwam laten herdopen, zonder de minste aanleiding om het leven bracht. Hele Servische dorpen werden met de grond gelijk gemaakt, hetgeen soms gepaard ging met de verschrikkelijkste gruweldaden tegenover de bewoners. De minste daarvan was nog dat alle inwoners van een dorp naar kampen werden gesleept, waar ze door ondervoeding en slechte hygiënische omstandigheden als ratten stierven. In een bepaald geval sloeg de Ustacha 530 Serven met bijlen en schoppen de schedel in en smet de lijken in massagraven. In Mostar (Herzegovina) werden honderden Serven aan elkaar geketend, doodgeschoten en in de rivier de

Neretva geworpen. Hetzelfde gebeurde op nog enige andere plaatsen.

Hoeveel mensen het slachtoffer zijn geworden van al deze gruweldaden zal wel nooit precies bekend worden, mede omdat de Ustacha zelf aan het einde van de oorlog vele, voor haar belastende, documenten vernietigd heeft.

Een westers deskundige op dit gebied heeft echter het aantal Serven dat bij dwangbekerings betrokken is geweest, geschat op tweehonderd- à driehonderdduizend. Het aantal omgekomen Serven schatte hij op minimaal driehonderdduizend. Officiële Joegoslavische bronnen beweren dat het aantal Serven dat in de oorlog door de Ustacha is omgebracht, vijfhonderd- à zevenhonderdduizend bedraagt.



De houding van aartsbisschop Stepinac van Zagreb en zijn medebisschoppen ten opzichte van al deze gebeurtenissen heeft niet van grote moed getuigd. Aanvankelijk waren zij vol sympathie voor het nieuwe regime, waarin zij een bolwerk van het katholicisme zagen. Stepinac drong er ook, zij het tevergeefs, bij het Vaticaan op aan de nieuwe staat te erkennen. Toen de gruweldaden van het Ustacharegime steeds toenamen, uitte men van kerkelijke zijde slechts zeer schuchtere kritiek. Deze kritiek bleef echter gepaard gaan met een opzichtig goede verhouding tot het regime en met gebeden en erediensten voor zijn gezagdragers. Ook tegen de massadopen bestond onder de bisschoppen wel enig bezwaar, maar

dienst en andere). Deze moesten (net als bijvoorbeeld de *Waffen-SS*) een soort keurbenden vormen naast de gewone legereenheden. In feite trokken deze Ustachaeenheden de meest ongere elementen aan. Ze waren slecht gedisciplineerd en organiseerden herhaaldelijk op eigen houtje moordpartijen op het platteland, zonder medeweten van het hoofdkwartier.

Het was een logische zaak dat het gewone Kroatische leger zich door deze Ustachaeenheden ten achter gesteld voelde. Dat leidde soms tot botsingen, waarbij Kvaternik de zijde van het leger koos. Hij zag veel meer in een sterk generaalsbewind zoals maarschalk Antonescu dat in Roemenië voerde. In de onder-

Pavelić was geen grote persoonlijkheid die erin slaagde grote massa's te bezielen of op te zwepen. Maar in de Ustacha was hij de onbetwiste meester en hij slaagde er dan ook in Kvaternik op een zijspoor te rangeren.

Tijdens het verloop van de oorlog nam de soevereiniteit van de Kroatische staat steeds meer af. Enerzijds omdat de partizaneneenheden op den duur steeds grotere gebieden gingen beheersen, anderzijds omdat de Italiaanse en Duitse legers zich voortdurend minder van het Ustacharegime aantrokken. De Duitsers en Italianen gingen zich steeds meer zorgen maken, omdat ze begrepen dat de verzetsbewegingen zich door toedoen van de Ustachatreur enorm uitbreidden. Eind 1942 hield de



Fotoarchief Spaarnestad

tot vlammeende protesten en de totale breuk met het Ustacharegime, die nodig waren geweest, kwam het niet.

In het najaar van 1942 kwam het tot een botsing tussen Pavelić en zijn plaatsvervanger, maarschalk Eugen Kvaternik. Deze laatste was minister van oorlog en de moeilijkheden lagen zowel op het persoonlijke als op het zakelijke vlak. Maarschalk Kvaternik was zich met name steeds meer gaan ergeren aan het eigenmachtig optreden van de diverse Ustachorganisaties. Na het uitroepen van de nieuwe Kroatische staat had Pavelić, naar het voorbeeld van Duitsland en Italië, een aantal bewapende Ustachaorganisaties in het leven geroepen (Ustachapolitie, Ustachaveiligheids-

Duitsland en Italië hebben Kroatië onafhankelijkheid verleend. De bevolking en Duitse militairen van het bezettingsleger luisterden op 10 april 1941 naar de bekendmaking van dit nieuws.

mijning van de positie van het leger en in de bandeloosheid van de Ustachaeenheden zag hij een groot gevaar. Pavelić daarentegen vond dat de Ustacha als staatspartij de leidende rol moest spelen, ook in regerings- en legerkringen. Zijn ideaal was dat de Ustacha-ideologie de dragende kracht zou zijn, die zich overal zou doen gelden en zo de nieuwe staat tot een hechte en onverbreekelijke eenheid zou weten aan een te smeden.

Kroatische soevereiniteit in West-Bosnië en Herzegowina in feite op te bestaan. De capitulatie van Italië (8 september 1943) betekende slechts een schijnwinst voor het regime. Wel werd de Dalmatische kuststrook toen in de Kroatische staat opgenomen, maar de Duitse legercommandanten en de partizanen hadden ook daar meer macht dan de eenheden van Pavelić. Pogingen van de *Poglavnik* om zijn machtsbasis te vergroten door andere politieke krachten — vooral uit Mačeks partij — voor zich te winnen, hadden geen succes. De vele kabinetswijzigingen die Pavelić de laatste tijd nog doorvoerde, konden niet verhinderen dat zijn werkelijke invloed al spoedig niet veel verder reikte dan de 'hoofdstad' Zagreb.

DE GEALLIEERDEN EN DE
JOEGOSLAVISCHЕ PARTIZANENSTRIJD

BRIT IN DE BERGEN

SIR FITZROY MACLEAN



In de zomer van 1943 werd ik teruggeroepen uit het Midden-Oosten, waar ik bij het *Special Air Service Regiment* diende. Ik kreeg opdracht mij bij de eerste minister te melden. Churchill vertelde me dat hij werk voor me had. Op grond van informatie uit verschillende bronnen ging hij twijfelen aan de politiek van de Britse regering inzake Joegoslavië. Tot dusverre was deze erop gericht de Četniks van Draža Mihailović te steunen. Het ging er evenwel op lijken dat de Četniks weinig deden om het de Duitsers lastig te maken en dat de door communisten geleide partizanen wel eens effectiever zouden kunnen zijn. Sinds 1941 hadden de Britten zich alleen met Mihailović ingelaten en waren alle hulpgoederen naar de

ging erom uit te vinden wie de meeste Duitsers om zeep brachten en die dan te helpen bij verdere acties. Ik kreeg de rang van brigadegeneraal en mocht zelf kiezen wie ik wilde meenemen. Militair stond ik rechtstreeks onder de geallieerde opperbevelhebber in het Middellandse-Zeegebied, als politiek functionaris stond ik onder Churchill zelf. Mijn missie kreeg de codenaam *Macmis*. Ik vloog terug naar Cairo om de noodzakelijke voorbereidingen te treffen.

Nadat ik zoveel mogelijk informatie had verzameld over de situatie op de Balkan en mij zo goed mogelijk had verzekerd van radioverbindingen en toekomstige voorraaddroppings, vloog ik van Cairo naar een RAF-basis

Het was een mooie, heldere nacht en de luchtlanding — eerst het materieel, daarna de mensen — verliep zonder incidenten. Samen met mij sprongen Street, Farish en sergeant Duncan. Het andere vliegtuig met de overige leden van ons gezelschap was door een navigatiefout gedwongen terug te keren, maar de volgende nacht werd ook dit deel van de groep met succes gedropt.

Bij mijn landing begroette mij generaal Slavko Rodić, de plaatselijke divisiecommandant van het partizanenleger, en majoor Vlatko Velebit, met wie ik naar Jajce vertrok om Tito te ontmoeten.

Tito gaf me daar duidelijk een eerlijk overzicht van de situatie in Joegoslavië, van de positie



Imperial War Museum

Četniks gegaan. Een aantal weken tevoren waren vier Britse verbindingsofficieren bij de partizanen gedropt, te weten de majoors Jones, Hunter, Deakin en Stewart, maar er waren zware gevechten aan de gang en tot dat ogenblik was er weinig gedetailleerd nieuws van hen ontvangen. Churchill wilde dat ik onverwijld naar Joegoslavië zou gaan als zijn persoonlijke vertegenwoordiger en als leider van een militaire missie bij de partizanen. Ik zou hem rechtstreeks rapport uitbrengen over de bijdrage die zij aan de geallieerde oorlogspanning leverden en over de beste manier waarop wij hen zouden kunnen helpen die te vergroten. Politieke overwegingen waren van secundair belang, voegde hij eraan toe. Het

bij Bizerte in Tunesië, vanwaar we zouden vertrekken. Met mij reisden Street, Moore, Henniker-Major, Farish, Parker, Whetherly, Knight, Alston en sergeant Duncan van de *Scotch Guards*. Sinds ik leider van de missie was, had ik in radiocontact gestaan met majoor Deakin, die zich sinds eind mei op het algemeen hoofdkwartier van de partizanen bevond. Via hem trof ik nu mijn voorbereidingen voor een zo spoedig mogelijke dropping. Als tijd werd vastgesteld de nacht van 18 op 19 september, als plaats Konićgrad, ongeveer dertig kilometer van Jajce, waar de partizanen hun algemeen hoofdkwartier hadden.

In twee Halifaxbommenwerpers vertrokken we kort voor middernacht uit Noord-Afrika.

van zijn troepen en van hun voornaamste behoeften. Ik legde hem uit wat de aard was van mijn missie en maakte hem duidelijk hoe belangrijk het was dat mijn officieren en ik de situatie in ogenschouw namen. Met name was het belangrijk dat mijn eigen hoofdkwartier aan het zijne verbonden zou blijven, terwijl ik radiocontact zou onderhouden met Tito's officieren bij alle belangrijke formaties in het land. Op die manier zouden hij en ik voorraaddroppings kunnen arrangeren en voor luchtsteun kunnen zorgen waar deze het meest nodig zou zijn.

Uit wat wij vernamen over de operaties, uit onze eigen waarnemingen ter plaatse en uit rapporten van Britse verbindingsofficieren

konden wij spoedig een aantal conclusies trekken. Om te beginnen was het overduidelijk dat de partizanenbeweging politiek en militair belangrijker was dan in het buitenland werd vermoed. Het Nationale Bevrijdingsleger was ingedeeld in formaties van wisselende sterkte die overal in Joegoslavië opereerden en zowel onderling als met Tito's hoofdkwartier in contact stonden door een efficiënt verbindingstelsel en normale hiërarchische verhoudingen. Het was duidelijk dat de partizanen met veel succes de Duitsers bestreden. Bovendien bonden zij met hun operaties een aanzienlijk aantal vijandelijke divisies, die anders elders tegen de geallieerden zouden zijn ingezet. Zonder hulp van buiten af leverden zij reeds een hoogst belangrijke bijdrage aan de geallieerde oorlogsinspanning. Door onze bevoorradings- en luchtsteun konden zij hun inspanning nog vergroten. Ook bleek uit de vergaarde gegevens dat de Četniks niet langer als een verzetsbeweging konden worden beschouwd, wat ook hun oorspronkelijke bedoeling geweest mocht zijn. Er was veeleer herhaaldelijk sprake van regelrechte collaboratie met de Duitsers. Dit waren belangrijke conclusies en ik aarzelde niet ze door te geven aan Churchill.

Ook besteedde ik veel aandacht aan de verbetering van ons bevoorradingsstelsel. Tot dusverre hadden we ons moeten beperken tot incidentele droppings uit vliegtuigen die opereerden vanuit Noord-Afrika. Nu de Italianen hadden gecapituleerd, scheen de mogelijkheid te bestaan vanuit Italië op grote schaal voorraden over zee aan te voeren, mits wij snel handelden.

Na beraad met Tito reisde ik naar de kust en stak over naar het eiland Korčula om te bezien wat hieraan kon worden gedaan, maar de Duitsers waren reeds bezig in snel tempo de kustgebieden te bezetten die de Italianen hadden prijsgegeven, en direct daarna kwamen een voor een de Dalmatische Eilanden aan de beurt. Vanuit Korčula kon ik de RAF verzoeken om onmiddellijke luchtsteun; ook een marine-eenheid schoot ons te hulp. Zo werd de Duitse opmars over het schiereiland Peljesac

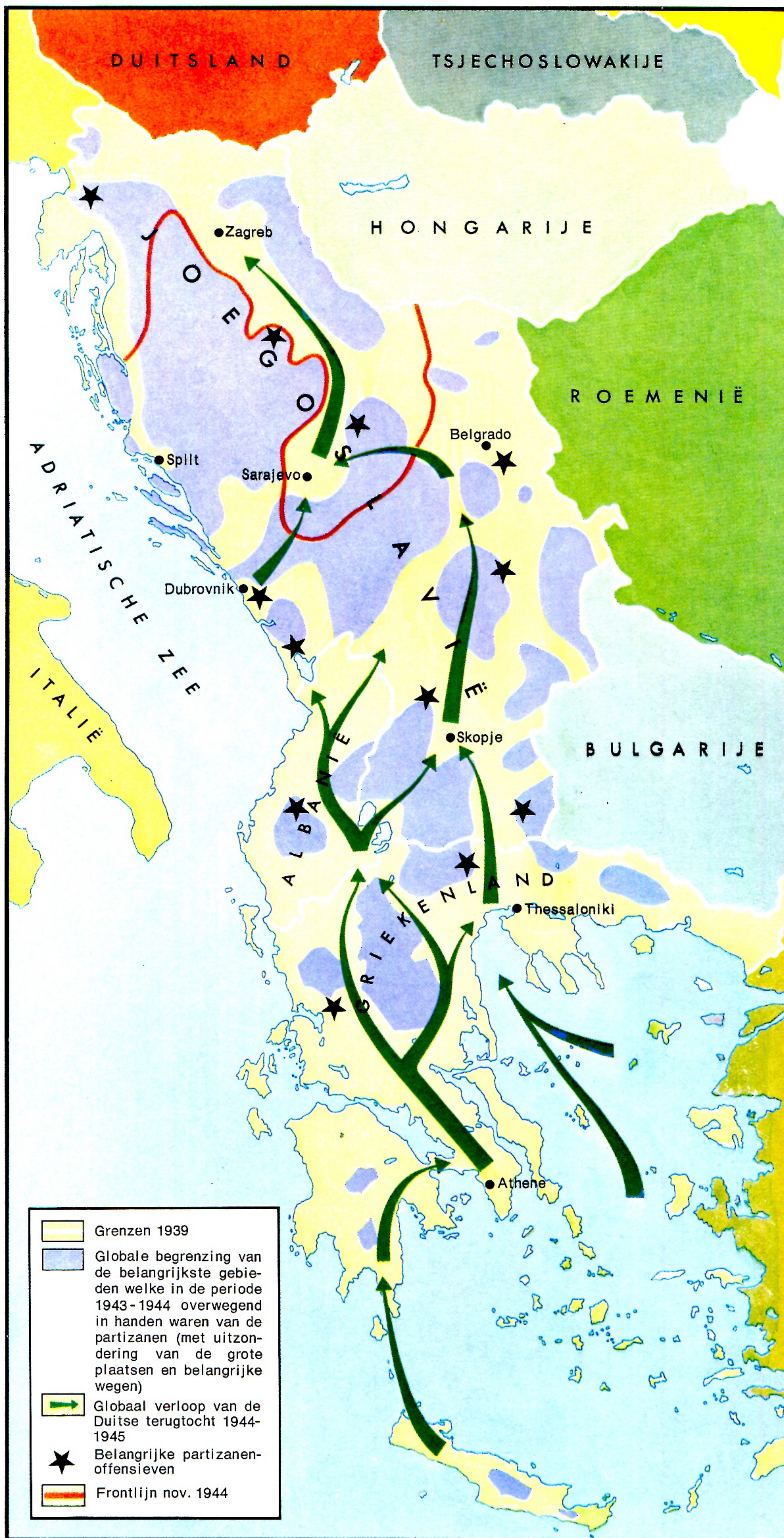
Links: Joegoslavische partizanen rusten even uit tijdens de gevechtshandelingen.

Rechts: partizanen hielden grote stukken van de Balkan in handen. De pijlen geven de terugtocht van de Duitse troepen aan.

Pagina 1585: per parachute hielp de RAF de partizanen aan wapens en medicamenten.

vertraagd. Maar de Duitse herbezetting van het gehele gebied kon slechts een kwestie van tijd zijn. Tenslotte bleek het alleen mogelijk een beperkt aantal scheepsladingen wapens en voorraden aan land te zetten, voor de weinige overgebleven havens weer in Duitse handen vielen.

Inmiddels leek het mij van groot belang dat ik mijn summiere berichten liet volgen door een persoonlijk en gedetailleerd rapport aan Churchill. Ik keerde terug naar Bosnië voor verdere besprekingen met Tito en ging daarop weer naar Dalmatië. Per vissersboot stak ik over naar het eiland Hvar en vandaar naar Vis, het verst uit de kust gelegen eiland. Daar werd ik opgepikt door een Britse motorvlet, die me



TITO'S VLUCHT

(Na een Duitse aanval op Tito's hoofdkwartier in Drvar breken de Joegoslaven door de Duitse omsingeling. In hun gezelschap: een van de leden van de Britse militaire missie, Vivian Street.)

Gedurende de volgende dagen waren Tito, zijn staf, de geallieerde missie en een groep van een paar honderd partizanen bijna voortdurend in beweging: sluipend door de bossen, zich overdag verbergend en 's nachts op weg. Duitse patrouilles

en vliegtuigen leken overal aanwezig. Keer op keer ontsnapten ze op het nippertje aan de vijand. Al die tijd bleef Vivian in nauw contact met Tito. Later vertelde hij me dat hij onder de indruk was van de wijze waarop Tito onder de zwaarst mogelijke druk de situatie beheerste en kalm bleef. Hij leidde persoonlijk de operaties, niet alleen van de kleine eenheid die hem vergezelde, maar ook van andere partizaneneenheden in de streek, en verstreekte zijn bevelen in alle rust. Uit de mond van Vivian, zelf een ervaren soldaat, was dit de hoogste lof.

Op een dag rustten ze uit na een lange mars toen Tito hem liet roepen. Vivian trof de maarschalk vermoeid en terneergeslagen aan. Hij was, zei hij, met tegenzin tot de conclusie gekomen dat het hem onmogelijk was de operaties van zijn strijdkrachten in heel Joegoslavië te leiden, terwijl hij zelf voortdurend opgejaagd werd in de bossen. Het gecompliceerde van zijn taak maakte het noodzakelijk dat hij de beschikking had over een vaste basis om er zijn hoofdkwartier te vestigen. Hij had het contact reeds verloren met praktisch alle eenheden die onder zijn bevel



naar Italië bracht. Ik vloog meteen naar Cairo, waar ik mondeling verslag uitbracht aan Anthony Eden, de minister van buitenlandse zaken, die zich daar toevallig bevond, en aan de autoriteiten van leger, marine en luchtmacht. Tegelijkertijd overhandigde ik Eden een rapport voor Churchill en de chefs van staven, zodat zij van de feiten kennis konden nemen, nog voor Churchills komende ontmoeting met Roosevelt en Stalin in Teheran. Als voornaamste conclusies gaf ik aan dat de partizanenbeweging van oneindig grotere betekenis was dan buiten Joegoslavië algemeen werd aangenomen, dat zij beslist onder communistische leiding stond, dat zij als verzetsbeweging zeer effectief werkte en dat haar

doelmatigheid door geallieerde hulp kon worden opgevoerd. Ook concludeerde ik dat Tito en zijn volgelingen mijns inziens de hoofdrol zouden gaan spelen in het bevrijde Joegoslavië, of wij hen wel of niet hielpen.

Een paar weken later brachten Deakin en ik persoonlijk rapport uit aan Churchill. Hij had kennisgenomen van mijn schriftelijke rapport en het Joegoslavische vraagstuk besproken met Roosevelt en Stalin; op zijn initiatief was besloten de partizanen alle beschikbare hulp te verlenen.

Terug in Italië vernam ik slechte berichten uit Joegoslavië. De vijandelijke stoot naar de kust had zich ontwikkeld tot een waar offensief. Livno en Glamoč waren in Duitse handen en

het ene eiland na het andere was veroverd. Het leek een kwestie van weken, zo niet van dagen, of we zouden onze laatste steunpunten in Dalmatië verliezen.

Het was nu van belang dat ik me zo snel mogelijk bij Tito voegde. Jajce was in Duitse handen en Tito bevond zich in de bossen niet ver van Bosanski Petrovac. Daar het te riskant was te gokken op geschikt weer voor een nachtelijke parachutelanding, besloot ik onder jagerescorte overdag te gaan. Ik werd nu vergezeld door Randolph Churchill, de zoon van de eerste minister, die zich kort tevoren bij mijn missie had gevoegd. Midden op de ochtend werden we gedropt bij Bosanski Petrovac; ik bereikte nog diezelfde avond

stonden. Hij verzocht Vivian voorbereidingen te treffen voor de evacuatie door de lucht van hemzelf en zijn staf. Aanvankelijk was Vivian verrast. Tito was naar zijn idee verbonden met de heuvels en de bossen en het was moeilijk je hem elders voor te stellen. Maar al gauw begreep hij dat Tito's besluit juist was. Er ging een bericht naar Bari en het antwoord kwam vrijwel onmiddellijk. De RAF zou al het mogelijke doen om Tito en de zijnen op te pikken van een dichtbij gelegen stuk vlak terrein dat nu in handen was van de partizanen. Die middag vertrokken ze

naar dit landingsterrein. Ze bereikten het na het vallen van de avond. Het regende en er hing een lage bewolking. Ze wachtten gespannen. Tenslotte hoorden ze het geluid waarop ze wachtten: het zwakke gebrom van een vliegtuigmotor in de verte. Er werden vuren ontstoken en weldra cirkelde de Dakota om het terrein, gereed om te landen. De machine kwam tot stilstand en ze klommen aan boord: Tito, zijn hond Tigger, een half dozijn leden van zijn staf, Vivian en de Russische missie. Onmiddellijk daarna steeg het vliegtuig weer op.

Toen Vivian in het vliegtuig stapte, zag hij dat het bemand was door Russen. Het was een Dakota, waarmee de Russen onder Britse supervisie opereerden vanaf Bari. De sowjetofficier had op snelle wijze zijn best gedaan om juist deze operatie voor zijn vliegtuig te reserveren. Later sloegen de Russen munt uit hun bewering dat zij maarschalk Tito uit zijn moeilijkheden hadden gered.

(Uit: 'Eastern Approaches', door Fitzroy Maclean — London 1949)

Links: Churchill bij Tito en minister dr. Šubašić; staande tweede van links: Maclean.

Rechts: de auteur van dit artikel, Fitzroy Maclean, was in de oorlog brigade-generaal.

Tito's hoofdkwartier en overhandigde hem een persoonlijke brief van Churchill, waarin deze Tito's verrichtingen prees en hem geallieerde steun beloofde. Ook bracht ik hem op de hoogte van onze plannen voor meer voorraaddroppings en luchtsteun en besprak ik met hem het idee een sterke basis te maken van het daartoe geschikt lijkende eiland Vis, vanwaar wij de Duitsers op het vasteland en op de naburige eilanden konden bestoken.

Enige dagen later verhuisde Tito (die sinds november 1943 de zelf gekozen rang van maarschalk van Joegoslavië bekleedde en van chef van de voorlopige regering) naar het Bosnische stadje Drvar, waar hij in een grot zijn hoofdkwartier vestigde. De nu volgende vier maanden zou ik in Bosnië doorbrengen. Al spoedig verzandde het vijandelijke offensief en konden de partizanen opnieuw het initiatief nemen. Er werden nu meer voorraden gedropt en met Tito werkte ik een systeem uit waardoor we in allerlei delen van het land voorraden lieten droppen bij partizanenformaties en -eenheden. Soms coördineerden we ook de partizanenoperaties met acties in Italië. De vernietiging van het Stampetovviaduct in de spoorlijn Triëst-Ljubljana was hiervan een voorbeeld. Deze actie viel opzettelijk samen met bepaalde, belangrijke operaties aan het Italiaanse front. Kolonel Peter Moore speelde daarbij een hoofdrol.

Tactische luchtsteun op veel grotere schaal was eveneens mogelijk geworden, nu wij bij partizanenformaties overal in het land officieren hadden zitten. Wij hadden gezorgd voor rechtstreeks radiocontact met de RAF in Italië en spoedig werd het betrekkelijk normaal dat Beaufighters, Spitfires of met raketten bewapende Hurricanes precies op tijd naar Joegoslavië werden gedirigeerd om een belaagde buitenpost van de partizanen uit de nood te helpen of de weg vrij te maken voor een aanval op een Duitse positie.

Tijdens mijn ontmoeting met Churchill in Cairo was besloten dat de Britse regering een beroep zou doen op Draža Mihailović, de leider van de Četniks, om te bereiken dat zij een aanslag zouden plegen op de spoorlijn Belgrado-Saloniki. Als hij binnen een vastgestelde termijn in gebreke zou blijven, dan zou de Britse missie die zich op zijn hoofd-



kwartier bevond, worden teruggeroepen en zou hij van steun verstoken blijven. Aangezien de termijn verstreek zonder antwoord te krijgen, werd overeenkomstig het plan besloten de Četniks in de steek te laten. Hiermee kwam een einde aan de ietwat dubbelzinnige situatie dat de Engelsen Tito steunden en tevens wapens leverden aan de Četniks, wapens die zij niet gebruikten of tegen de partizanen. Mihailović werd niet meer beschouwd als lid van de koninklijke Joegoslavische regering in ballingschap. Ondertussen was het eiland Vis nu stevig in handen van een sterke Joegoslavisch-Britse troepenmacht en het fungeerde reeds als basis voor acties tegen de andere eilanden en het vasteland. De vliegbasis was gereed en

volledig operationeel. Er was een artillerie-school opgericht die onder leiding van luitenant-kolonel Geoffrey Kup bijzonder waardevol werk deed. Ook opereerden een aantal lichte Britse marine-eenheden vanaf het eiland; hun succesvolle acties werden geleid door kapitein-luitenant-ter-zee Morgan Giles. In augustus 1944 bracht Tito als gast van generaal Wilson een bezoek aan Napels, waar hij Churchill ontmoette, die toen in Italië was. Ook bezocht hij generaal Alexander op het hoofdkwartier van het 8e leger. Bij al deze gelegenheden vergezelde ik hem. Nu Mihailović geen lid meer was van de koninklijke Joegoslavische regering in ballingschap werden er tussen deze regering en Tito relaties mogelijk.

Niet lang na zijn terugkeer op Vis kreeg de maarschalk bezoek van eerste minister dr. Šubašić en enige van zijn ministers. Tussen beide regeringen kwamen inleidende contacten tot stand en een zekere mate van overeenstemming werd bereikt. In augustus 1944 hadden wij aanwijzingen in handen dat de Duitsers bezig waren hun aftocht uit de Balkan voor te bereiden. Om te verhinderen dat de oorlog in Europa onnodig verlengd zou worden, was het zaak ervoor te zorgen dat zij hun plannen niet ongehinderd konden uitvoeren. Gebruik makend van het feit dat zowel generaal Wilson als maarschalk Tito gemakkelijk bereikbaar waren, maakte ik hen beiden met een plan bekend dat tot doel had zo weinig mogelijk

de Duitsers van plan in de eerste week van september met hun terugtocht te beginnen — voor ons het tijdstip om toe te slaan. Al spoedig bleek dat ons tijdschema juist was. Ik had nog maar net contact gemaakt met de 24e divisie, de partizanenformatie die volgens onze plannen verantwoordelijk was voor de overval op de spoorlijn bij Leskovac, toen de Duitsers begonnen terug te trekken. Zowel in Servië, waar de spoorlijn Belgrado—Saloniki grondig werd vernield, als overal elders in Joegoslavië bleek *Ratweek* een succes: de gecombineerde activiteiten van partizanen en geallieerden maakten van de Duitse terugtocht een volkomen chaos. Eind september was de beslissende slag om

door kon ik drie weken later, op 20 oktober, aanwezig zijn bij de val van Belgrado. Bij deze gelegenheid was ik vergezeld van luitenant-kolonel Street, majoor Cole — mijn verbindingsofficier bij Dapčević — en de kolonels Thayer en Huntington van de Amerikaanse militaire missie, die aan Tito's hoofdkwartier was toegevoegd.

Met de val van Belgrado was een fase afgesloten van de nationale bevrijdingsoorlog. Een lange, bittere strijd lag nog in het verschiet, maar de dagen van de echte guerrilla waren voorbij en de opdracht van mijn missie veranderde dienovereenkomstig. Onmiddellijk na de val van Belgrado vestigde ik mijn hoofdkwartier in de hoofdstad, waar het gedurende



Duitsers de kans te geven te ontsnappen. Het plan heette operatie-*Ratweek* en hield het volgende in: gedurende een week, zo nauwkeurig mogelijk samenvallend met het geschatte begin van de Duitse terugtrekking, zouden partizanen te land en geallieerden ter zee en in de lucht een reeks zorgvuldig voorbereide en nauwgezet gecoördineerde aanvallen ondernemen op de vijandelijke verbindingslijnen in geheel Joegoslavië. Dit zou de terugtrekkende troepen in grote verwarring brengen en hun verdere plannen zeer bemoeilijken. Alle betrokkenen stemden met dit idee in, waarna het tot in de kleinste details werd uitgewerkt. Eind augustus waren wij daarmee klaar. Te oordelen naar de beschikbare gegevens waren

Partizanen in Joegoslavië laden de per parachute neergelaten voorraden medicamenten en wapens in ossewagens. De Duitsers konden hiertegen in het bergland weinig ondernemen.

Belgrado op handen. De Duitsers probeerden de stad zo lang mogelijk te behouden. Het rode leger was de Donau overgestoken en trok vanuit het noorden en oosten naar de hoofdstad. Alles wees erop dat het 1e legerkorps onder generaal Peko Dapčević, dat nu in noordoostelijke richting oprukte, als partizanenformatie de belangrijkste rol zou gaan spelen. Alvorens naar Italië terug te keren liet ik mij droppen bij Valjevo in Centraal-Servië dat Peko's troepen juist hadden bereikt. Hier-

mijn verdere verblijf in Joegoslavië ook gevestigd bleef.

In maart 1945 werd eindelijk overeenstemming bereikt tussen Tito's regering en de koninklijke Joegoslavische regering in ballingschap van dr. Šubašić; het resultaat was een coalitieregering onder Tito, waarin dr. Šubašić de portefeuille van buitenlandse zaken beheerde. Deze regering werd door de geallieerden formeel erkend.

Alvorens uit Joegoslavië te vertrekken droeg ik mijn politieke functies over aan de zo juist gearriveerde ambassadeur, Ralph Stevenson. Mijn militaire functies werden overgenomen door vice-luchtmaarschalk Lee van de RAF, die omstreeks die tijd in Belgrado aankwam.

DE OOGST VAN DE TWEEDRACHT

C. M. WOODHOUSE

ΓΕΝΝΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ!

Οι ήρωϊκές σας πράξεις
άντηχοῦν σ' ὅλη τὴν ὑφήλιο

Στέλλουμε ἐγκάρδιο χαιρετισμὸ σ' ὅλες
τὶς ἐθνικὲς ομάδες καὶ σ' ὅλους ἐκείνους
ποὺ ἐνωμένοι γύρω ἀπ' τὸν κοινὸ σκοπὸ
ὀργανώνονται στὶς πόλεις, στὰ χωριά,
στὰ βουνὰ καὶ τὰ νησιὰ γιὰ τὴν ἡμέρα τῆς

ΝΙΚΗΣ



Gr/6



Het Griekse verzet bewees de westelijke geallieerden op vele manieren waardevolle diensten: het bond een aanzienlijke, bezettende troepenmacht, hield het moreel van het volk hoog, verschaft waardevolle inlichtingen, hielp geallieerde militairen uit krijgsgevangenschap ontsnappen en af en toe verleende het steun bij strategisch waardevolle operaties. Een noodlottige verdeeldheid onder de verzetsorganisaties ten aanzien van de doelstellingen was er echter oorzaak van dat deze successen duur werden betaald, onder andere met een burgeroorlog. De oorzaken van deze tweedracht lagen in het verleden en gedeeltelijk ook buiten Griekenland. In de Eerste Wereldoorlog waren de Grieken verdeeld in volge-

Dit pamflet, door de RAF uitgeworpen boven Griekenland, bevat een boodschap van Winston Churchill aan het Griekse volk. Ze eindigt met de woorden: 'De overwinning is zeker.'

lingen van koning Constantijn I, die Griekenland neutraal wilde houden of zich zelfs wilde aansluiten bij de centrale mogendheden, en in volgelingen van de liberale minister-president Eleftherios Venizelos, die voor aansluiting bij de westelijke geallieerden was. Het verzet dat de Grieken onmiddellijk boden (aanvankelijk in het geheim, maar vanaf het midden van 1942 openlijk) was een afspiegeling van dit veelbewogen verleden. Aanvankelijk namen er slechts weinig monarchistische

officieren aan deel, aangezien ze door de nederlaag waren gedemoraliseerd en in diskrediet geraakt. De meeste leiders van het verzet waren republikeinen; onder hen bevonden zich de kolonels Napoleon Zervas, Stephanos Saraphis en Dimitrios Psaros, die allen voor de oorlog uit de dienst waren ontslagen. Een nieuwe machtsfactor werd gevormd door de communistische partij (KKE) die in 1936 buiten de wet was gesteld. De KKE vormde een Nationaal Bevrijdingsfront (EAM), dat ogenschijnlijk was samengesteld uit alle politieke partijen, en richtte het Griekse Volksbevrijdingsleger (ELAS) op, waarvan het voornaamste doel was de machtsovername aan het einde van de oorlog te bewerkstelligen. Ver-

scheidene andere gewapende eenheden werden in dezelfde tijd of kort daarna in het veld gebracht: door het Nationale Republikeinse Griekse Verbond (EDES) onder leiding van Zervas; door de nationale en sociale bevrijdingsgroeperingen (EKKA) onder leiding van Psaros; door een organisatie (AAA), opgericht door George Papandreou (de latere liberale minister-president), onder leiding van Saraphis; door de verdedigers van Noord-Griekenland (YVE, het latere PAO) en door vele andere groeperingen en figuren. Hun strijd was in eerste instantie gericht tegen de bezetters, maar verder ook tegen een eventueel machtsmonopolie van de communistische partij. Ook waren er organisaties in de steden die zich bezighiel-

grondgebied te willen afstaan om een onafhankelijk Macedonië te kunnen vormen, ingelijfd in een Balkanfederatie onder Russische invloed. Waarschijnlijk waren er weinig Grieken in het EAM (en verhoudingsgewijs nog minder in het ELAS) die deze plannen deelden of er zelfs maar van af wisten.

In werkelijkheid waren de communisten over de Macedonische kwestie verdeeld, zoals ze over zoveel andere kwesties verdeeld waren; er waren onder hen zowel 'haviken' als 'duiven'. Ook hun beleidslijnen waren enigszins verward, omdat hun secretaris-generaal, Nikos Zakhariadis, sedert 1936 in de gevangenis had gezeten en in 1942 vandaaruit was overgebracht naar een concentratiekamp in Duitsland.

rest in werkelijkheid wijder en dieper was dan die tussen republikeinen en monarchisten, trok de laatste toch de grootste aandacht en leidde ze gedurende de bezetting tot de meeste controversen. Koning George II was voor de tweede maal tijdens zijn bewind in ballingschap, samen met de regering, waarvan de leden steeds minder contact hadden met de ontwikkelingen in Griekenland zelf. Door handige propaganda, waarbij ze gebruik maakten van de haat tegen de dictatuur van Metaxas en van het traditionele antimonarchisme van de liberalen, slaagden de communisten erin de toekomst van het koningschap tot hét grote twistpunt op te blazen. Onder aanhoudende druk was de koning gedwongen concessie na con-



Imperial War Museum

den met inlichtingenwerk, propaganda en het organiseren van ontsnappingsroutes. De machtigste organisatie was het door de communisten beheerste Arbeidersfront voor de Nationale Bevrijding (EEAM), dat met succes de 'arbeidsinzet' dwarsboomde. Politiek gezien was er naast het oude conflict tussen republikeinen en monarchisten het betrekkelijk nieuwe conflict tussen communisten en nationalist. Dit laatste conflict betrof niet alleen sociale, economische en industriële kwesties, maar ook het nationale vraagstuk van Griekenlands noordgrens. Griekenland had sinds lang geschillen met Albanië over Noord-Epiros en met Bulgarije en Joegoslavië over Macedonië. De communisten werden ervan verdacht Grieks

In de zomer van 1944 voerden speciaal opgeleide Griekse troepen verscheidene raids uit op eilanden in de Egeïsche Zee. Hier gaat zo'n groep aan boord voor de overtocht.

Zakhariadis was een toegewijd stalinist, maar zijn plaatsvervanger George Siantos was minder onbuigzaam. Siantos had geen volledig gezag over de vastberaden mannen uit zijn directe omgeving, met name niet over de fanatieke guerrillaleider Aris Veloukhiotis (pseudoniem van Athanasios Klaras). Niettemin was de KKE in Griekenland de beweging die nog de meeste overeenkomst vertoonde met een hechte en eensgezinde politieke macht. Hoewel de kloof tussen communisten en de

cessie te doen ten aanzien van zijn recht de troon weer te bestijgen met inbegrip zelfs van de belofte een volksstemming te laten houden. De kleinere verzetsorganisaties hadden de keuze tussen steun aan deze communistische druk te geven of aangevallen te worden door de veel sterkere strijdkrachten van het ELAS. Tenslotte werden zij bijna alle tot ontbinding gedwongen. Op Psaros, de leider van de EKKA, werd in 1943 meer dan één aanslag gepleegd en in april 1944 werd hij tenslotte vermoord. De organisatie van Saraphis werd vernietigd, maar hijzelf bekeerde zich op spectaculaire wijze en kon daardoor in mei 1943 als opperbevelhebber van het ELAS opnieuw op de voorgrond treden. De PAO en vele andere

groepen werden eveneens vernietigd. Alleen het EDES onder leiding van Zervas wist aan de herhaalde aanvallen het hoofd te bieden. Zervas zelf was een doorgewinterde republikein met een revolutionair verleden. Hij werd door zijn afkeer van het communisme tegen wil en dank monarchist, zoals met tal van andere overtuigde liberalen eveneens het geval was. Slechts bij twee gelegenheden tijdens de bezetting kwam er een doeltreffende samenwerking tot stand tussen de elkaar beconcurrerende organisaties. Britse veiligheidsofficieren hadden hierin een aandeel. Die eensgezindheid werd voor het eerst getoond bij de aanval op het Gorgopotamos-spoorwegviaduct in november 1942 door een gecombineerde strijdmacht van het EDES en het ELAS onder aanvoering van Zervas en Aris Veloukhiotis. Bij de tweede gelegenheid ging het om de vorming, midden 1943, van een gezamenlijk algemeen hoofdkwartier voor de voornaamste groeperingen (ELAS, EDES, EKKA), dat in naam onder commando viel van het Britse hoofdkwartier voor het Midden-Oosten te Cairo. Verondersteld werd dat de strijdkrachten hun opzet wijzigden en eenheden vormden van Griekse guerrilla's (EOEA). Maar het ELAS heeft dit nooit gedaan. De vorming van het gezamenlijke hoofdkwartier had verstrekende gevolgen. Een ervan was een reeks succesvolle ondernemingen omstreeks het midden van 1943. Ze waren bedoeld om de vijand ervan te overtuigen dat de geallieerden op het punt stonden in Griekenland te landen. Ongelukkig genoeg werden de communistische leiders net zo om de tuin geleid als de Duitsers. Zij verdubbelden hun inspanning om de macht in handen te krijgen, hun rivalen uit te schakelen en ervoor te zorgen dat de koning niet kon terugkeren. Een delegatie, bestaande uit afgevaardigden van de drie grootste groeperingen en hun politieke leiders, werd in augustus 1943 naar Cairo gezonden om vertegenwoordigers te ontmoeten van de Griekse en Britse regering. Bij deze gelegenheid maakten het EDES en de EKKA gemene zaak met het EAM, het ELAS en de KKE (drie namen voor dezelfde communistische groepering) door te eisen dat de koning niet zou terugkeren, tenzij een volksstemming hem zou terugroepen. Toen hun eisen werden afgewezen en de delegatie gedwongen werd onverrichter zake naar de Griekse bergen terug te keren, kwamen de communisten tot de conclusie dat voor hen het enige alternatief het gebruik van geweld was. Ervan overtuigd dat de bevrijding van Griekenland voor de deur stond, ontketenden zij een burgeroorlog, die duurde van oktober 1943 tot januari 1944. Britse en Amerikaanse verbindingsofficieren slaagden erin een wapenstilstand tot stand te brengen tussen het ELAS en het EDES. Een nieuwe aanval van het ELAS op de EKKA, in april 1944, toonde aan dat de communistische strijd lust nog niet was verflauwd. De strijdmacht van de EKKA werd vernietigd en veel overlevenden kregen zo langzamerhand genoeg van het communistische verzet en sloten zich aan bij een door de Duitsers opgezette strijdmacht (de zogenaamde 'veiligheidsbataljons') met het doel het ELAS te bestrijden.

Ongeveer te zelfde tijd vormden de communisten een schaduwregering — het Politieke Comité van Nationale Bevrijding (PEEA) —

en organiseerden ze door middel van hun agenten in Egypte een reeks muiterijen in de Griekse legereenheden aldaar. Deze gebeurtenissen brachten de Griekse regering in ballingschap ten val en leidden ertoe dat George Papandreou (die kort tevoren uit Griekenland was ontsnapt) opdracht kreeg een coalitieregering te vormen, waarin ook vertegenwoordigers van het verzet zouden worden opgenomen. Maar wrok tegen de communistische tactiek in en buiten Griekenland bracht ook

Onder: een gemengde patrouille van het ELAS (het Griekse Volksbevrijdingsleger) in de bergen nabij Athene. Het ELAS was het leger van het Nationale Bevrijdingsfront.



Imperial War Museum



Keystone

Boven: generaal Zervas (met baard) van het EDES en generaal Saraphis van het ELAS met de Britse generaal Scobie (midden) die in augustus 1944 hun bevelhebber werd.

in de gevoelens een ommekeer teweeg ten gunste van de monarchie, zelfs onder de republikeinse liberalen.

Tijdens een conferentie in Libanon (mei 1944) wist Papandreou tot overeenstemming te komen met alle partijen, voor zover het de deelneming aan zijn regering betrof. Maar de communisten waren tijdens de conferentie aan alle kanten aangevallen en verwierpen de overeenkomst spoedig, riepen hun afgevaardigden terug naar de Griekse bergen en bleven de

gebieden beheersen die zij in hun macht hadden door het PEEA.

Een burgeroorlog tussen het ELAS en het EDES (de enig overgebleven rivaal) leek opnieuw op het punt uit te breken, maar het terugtrekken van de Duitse troepen werd merkbaar (augustus 1944). In aller ijl werd te Caserta bij Napels een nieuwe reeks conferenties belegd, waarbij de communisten er tenslotte mee instemden afgevaardigden voor Papandreou's regering te benoemen. De opperbevelhebbers van het ELAS en het EDES (Saraphis en Zervas) plaatsten hun strijdkrachten onder bevel van de Britse generaal Scobie, maar aangezien er slechts kleine troepeneenheden beschikbaar waren om Griekenland te

bevrijden en de Amerikanen er niet bij betrokken wilden raken, hing alles af van het feitelijke gedrag van EAM en EDES. Natuurlijk nam iedere organisatie de macht in handen in de gebieden waar zij het sterkst was; in het geval van het EDES betekende dit alleen Epiros, overal elders was het ELAS het sterkst. Deze laatste organisatie had in Athene, Saloniki en andere grote steden vrijwel ongehinderd de macht kunnen grijpen, toen de Duitsers wegtrrokken. Gelukkig besloot zij dit niet te doen, overigens om redenen die nooit bekend zijn geworden. De geringe Britse legermacht onder

bevel van Scobie en Papandreou's regering kwamen op 18 oktober 1944 in Athene aan, waar zij geestdriftig werden verwelkomd.

VOEDSELTEKORT IN GRIEKENLAND
(1941—1942)

HONGER IN HELLAS

M. G. EMEIS JR.



Als de voedselsituatie in Griekenland in de winter 1941—1942 van kritiek tot fataal vergert, kan die catastrofe niet uitsluitend op rekening van de bezetters worden gesteld. Na zijn vlucht via Kreta naar Egypte verklaart de Griekse premier Tsouderos daar eind mei 1941: 'Wij hebben Kreta zonder voedselvoorraden achtergelaten en in de rest van Griekenland is de toestand niet beter.'

De nood stijgt snel door de verdeling van het land in drie scherp gescheiden bezettingszones. De graanoverschotten van de Bulgaarse en Duitse zones komen daardoor niet beschikbaar voor opheffing van het enorme graantekort in de Italiaanse zone, waartoe ook Athene en zijn haven Piraeus behoren. De nood stijgt des te

Slachtoffers van de hongersnood, gestorven in de Atheense straten en slordig bijeengelegd.

meer door binnenlandse migratie (toeloop naar de steden), volslagen ontwrichting van wegnnet en transportmiddelen, voedselvordering door de bezetters en stopzetting van voedselimport over zee.

Zelfs de reeds door Griekenland betaalde 70.000 ton Australisch graan en meel, onder weg naar Piraeus, worden in het Suezkanaal aangehouden en Britse onderzeeboten krijgen bevel elk schip in de Egeïsche Zee te torpederen. Als uit Zwitserland een zending van duizend kisten melkpoeder Athene bereikt en de Duitsers daarvan 875 kisten in beslag nemen en

naar Duitsland doorsturen, wordt dat wereldkundig door directeur Archer van de Amerikaanse Hulp aan het Nabije Oosten, die — Amerika is nog geen oorlogvoerende — in Athene zetelt. Bij de Britten verkleint dit bericht de toch al geringe animo om voedsel naar Griekenland te zenden. Hitlers minister van buitenlandse zaken Von Ribbentrop verklaart in september 1941: 'Er zijn voor ons geen redenen van buitenlands politiek belang om Griekenland te ravitailleren ten nadele van Duitslands voedselvoorziening.'

Een arme buur is beter dan een verre Brit: Turkije, waar de voedselpositie eveneens hoogst bedenkelijk is, staat de uitvoer van 50.000 ton voedsel toe en in oktober maakt de Turkse

'Kurtulus' (Bevrijding) onder de vlag van de Rode Halve Maan zijn eerste reis Istanbul-Piraeus. Hoewel het schip per keer slechts 1700 à 2000 ton moeizaam vergaarde aardappelen en droge groenten aanvoert, worden de Turkse aardappelen voor de Atheners even onvergetelijk als later voor de Nederlanders het Zweedse wittebrood. Medio januari 1942 lijdt de 'Kurtulus' op haar zesde tocht schipbreuk en gaat met 2000 ton levensmiddelen ten onder. Haar opvolger, de 'Dumlupinar', kan 2800 ton bergen, maar voor elke reis is in Turkije alleen met de grootste moeite 2000 ton voedsel te vinden. In februari verbiedt de Turkse regering de uitvoer van aardappelen en droge groenten, waarna de 'Dumlupinar' met rozijnen, vijgen, noten en olijven wordt beladen. De nijpende voedselnood in Turkije maakt dat in totaal slechts 17.500 van de toegestane 50.000 ton kan worden verscheept. De Duitsers en Italianen, die uit vrees voor een massaal hongeroproer in augustus besluiten minstens 150.000 ton graan te leveren, zetten de aanvoer na 20.000 ton stop, omdat de verwachte rellen uitblijven en bekommeren zich uitsluitend om de ravitaillering van hun eigen 200.000 man bezettingstroepen. Paus Pius XII stuurt aartsbisschop Roncalli naar Athene en Istanbul, maar veel meer dan het organiseren van een collecte in Istanbul 'voor de Griekse kinderen die van honger sterven', kan de toekomstige paus Johannes XXIII niet uitrichten.

De hongerdood treft jong én oud. Bij duizenden, weldra bij tienduizenden. Oud-minister Mazarakis, die de tragedie in Athene meemaakt, noteert in zijn dagboek: 'Honger, gebrek en de fantastische duurte van de levensmiddelen worden elke dag vreselijker. Alle mensen, zelfs de best gesitueerden, zijn tien à twaalf kilo in gewicht afgenomen; de armsten sterven massaal.' Oud-minister Bakalbassis schrijft: 'De grote massa van het volk lijdt zozeer aan voedselgebrek dat elke discussie die niet over in-leven-blijven gaat, van geen enkel belang wordt geacht.' Een derde oordeelt: 'De voedselsituatie is zo, dat men aan niets anders denkt. Behalve enkele politici die nog op het theoretische vlak debatteren, interesseert geen sterveling zich meer voor politieke vraagstukken.' Oud-minister Zannas seint naar Londen: 'De politieke uitzendingen (in het Grieks, van de BBC), handelend over grondwetten en dergelijke, zijn een onvergeeflijke blunder en een tragische wanklank. Terwijl op hetzelfde moment duizenden van uitputting sterven (...) staat zulk gepraat buiten de werkelijkheid.'

Hoewel het is gelukt alle goudreserves van de Bank van Griekenland via Egypte in Zuid-Afrika in veiligheid te brengen, wordt de voedselhulp niet bekostigd door Tsouderos' regering in ballingschap, maar door de *Greek War Relief Association* in de Verenigde Staten, naar zijn erevoorzitter Harold S. Vanderbilt kortweg 'Comité Vanderbilt' genoemd. Onder zijn energieke voorzitter Spyros Skouras, de filmmagnaat die in 1942 president van Fox Film zal worden, zamelt de GWRA vooral onder de Amerikanen van Griekse komaf het respectabele bedrag van 5,6 miljoen dollar in. Een kwart daarvan wordt besteed aan de reeds genoemde 17.500 ton voedsel uit Turkije. Als de 'Kurtulus' zijn eerste lading in Piraeus heeft



Hongerige Grieken staan besluiteloos rondom een landgenoot die op straat is ineengezakt.

gelost, verkondigen aanplakbiljetten in de Atheense straten dat deze hulp te danken is aan 'de edelmoedigheid van de Amerikanen'. Zodra premier Tsouderos dat verneemt, klaagt hij zich over de geringe publiciteit, onder meer in de Griekse uitzendingen van de BBC, voor zijn eigen (weinig succesvolle) activiteiten.

Ook het officiële Amerika helpt. Zomer 1942 stellen de Verenigde Staten zich in het kader van de Leen- en Pachtwet garant voor de betaling van 3000 ton droge groenten, melk en medicijnen per maand, te vervoeren op

neutrale Zweedse koopvaarders. In totaal ontvangt Griekenland 81,5 miljoen dollar 'in leen en pacht', terwijl Canada aanzienlijke graantransporten verzorgt. Op de Atheense markt verschijnen 'betrekkelijk overvloedig' verse groenten, het dagelijks broodrantsoen stijgt tot 200 gram, de verschrikking van de Griekse hongervinter 1941—1942 is voorbij. De Grieken herademen — behalve de 360.000 die inmiddels verhongerd, dood en begraven zijn. Zij vormen zestig procent van Hellas' oorlogsdoden. Terecht zegt een Griekse brochure van eind 1943: 'Wanneer de geschiedenis van deze oorlog zal worden geschreven, zal de hongersnood in Griekenland daarvan een der meest tragische hoofdstukken zijn.'

DE GEALLIEERDEN EN HET VERZET OP DE BALKAN

METEN MET TWEE MATEN

J. G. KIKKERT

Zowel voor Engeland als voor de Sowjetunie was de Balkan van grote betekenis, niet alleen in het kader van de oorlogvoering tegen Duitsland, maar ook met het oog op de politieke situatie ná de oorlog. De Britse belangen in het oostelijk Middellandse-Zeegebied waren toen nog aanzienlijk en de Russen wensten de Balkanstaten in hun invloedssfeer te trekken. Daarnaast was er nog een ander aspect, dat overigens niet alleen gold voor de situatie op het Balkanschiereiland. De westelijke geallieerden bevorderden het verzet tegen de Duitsers in de eerste plaats uit militaire overwegingen. Voor het streven naar sociaal-economische veranderingen, dat vaak met dit verzet gepaard ging, konden zij maar weinig sympathie opbrengen. Voor de Russen lagen de zaken anders. Voor hen ging verzet tegen de vooroorlogse maatschappijvormen samen met het verzet tegen het uit het kapitalisme voortgekomen nazidom. Daarom werd het burgerlijk-monarchistisch verzet tegen de Duitsers en hun bondgenoten door de Russen slechts uit opportunistische overwegingen erkend.

En de Verenigde Staten? Washington had geen directe belangen bij het Balkanschiereiland en nam in de kwesties die met dit gebied samenhangen een wat afwachtende houding aan. Daarbij kwam een duidelijke weerzin van Amerikaanse zijde tegen het maken van allerlei territoriale afspraken vóór het officiële einde van de oorlog. Vermoedelijk vreesden de Amerikanen dat de Russen hieraan later aanspraken zouden ontlelen op gebieden die zij niet bezet hadden. Meer in het algemeen had men in vele kringen in Washington bovendien nog altijd een grote afkeer van de politieke verbroekeling in Europa, die weinig in overeenstemming was met de *One World*-illusies, die Amerika toen nog koesterde.

De kwesties Joegoslavië en Griekenland leverden op dit thema enige interessante variaties. Aanvankelijk hadden zowel de westelijke geallieerden als de Sowjetunie slechts oog voor Mihailović. Toen het steeds duidelijker begon te worden hoe groot de effectieve waarde van Tito's partizanen was en bovendien bleek dat Mihailović tot een zekere verstandhouding met de Italianen en de Duitsers was gekomen, veranderde deze situatie.

In de eerste maanden van 1944 was hierover uitvoerig contact tussen Churchill en Tito. In zijn eerste telegram deelde Churchill de Joegoslavische partizanenleider officieel mee, dat de Britse regering uitsluitend hem en niet langer Mihailović zou steunen en dat hij graag zou zien dat koning Peter Mihailović, zijn

minister van oorlog, zou ontslaan. Engeland wenste evenwel zijn betrekkingen met de Joegoslavische koning voort te zetten.

In zijn antwoord nam Tito een gereserveerde houding aan ten opzichte van koning Peter. Dit antwoord was in zeer algemene termen verrat. Churchill vroeg Tito nu op de man af of het ontslag van Mihailović de weg zou kunnen effenen naar vriendschappelijke betrekkingen tussen de partizanenleider en de koning. Deze zou zich dan bij Tito kunnen voegen en de kwestie van herstel van de monarchie zou hangende kunnen blijven, totdat Joegoslavië geheel bevrijd zou zijn. Daardoor zou de kans groter worden, dat aan de wensen van Tito zou kunnen worden voldaan. Deze had Churchill namelijk bericht dat hij een samenbundeling wenste van alle krachten in Joegoslavië tegen de Duitsers.

Tito's antwoord op Churchills tweede telegram kwam zeer snel en bevatte ditmaal een aantal concrete eisen: 1. Aangezien er nu twee regeringen bestaan, namelijk één in Joegoslavië en één in Londen, dient de laatstgenoemde te verdwijnen en mét deze Mihailović. 2. De partizanenregering moet door de geallieerden worden erkend als de enige regering van Joegoslavië en daarom dient koning Peter zich aan de wetten van deze regering te onderwerpen. 3. Als de koning deze voorwaarden aanvaardt, zullen de partizanen niet weigeren met hem samen te werken. Hierbij wordt echter vooropgesteld dat over de kwestie van de monarchie pas na de bevrijding van Joegoslavië zal worden beslist door de vrije wilsuitdrukking van het Joegoslavische volk.

Churchill antwoordde met de verzekering dat de Britten hun handen van Mihailović hadden afgetrokken, maar vroeg Tito zijn eisen te matigen. Koning Peter kon of wilde zich echter niet van, wat Churchill noemde, 'zijn fatale adviseurs' losmaken en bleef aarzelen. Daarmee werden zijn kansen om ooit nog eens zijn troon te herwinnen steeds kleiner, want intussen werd de positie van Tito met de dag sterker. Pas eind mei 1944 ontsloeg koning Peter het kabinet Purić en daarmee ook Mihailović. De gematigde Kroaat Šubašić werd de vorming van een nieuwe regering opgedragen.

De snelle opmars van het rode leger in de loop van 1944 maakte de Balkankwesties bijzonder actueel. Churchill wilde nu zo snel mogelijk tot een regeling met de Sowjetunie komen, maar de Verenigde Staten verzetten zich hiertegen. Churchill bleef evenwel bij president Roosevelt persoonlijk aandringen

met argumenten als 'het gaat hier niet om een definitieve verdeling in invloedssferen, maar om het afbakenen van gezagsgebieden, zolang de oorlog nog voortduurt.' Dit zou neerkomen op vrijheid van handelen voor de Sowjetunie in Roemenië en Bulgarije en voor Engeland in Griekenland. In Joegoslavië zouden de invloeden gelijkelijk verdeeld moeten zijn. Roosevelt stribbelde aanvankelijk nog tegen met het niet onjuiste argument, dat dergelijke tijdelijke regelingen de neiging hebben vanzelf permanent te worden. Tenslotte ging hij echter toch akkoord met een dergelijke afspraak voor drie maanden.

Veel zou nu afhangen van de ontwikkelingen in en om Griekenland. Ook hier bestond een tegenstelling tussen twee verzetsorganisaties; ook hier waren de militaire successen van het linkse verzet het grootst. Maar terwijl de partizanen van Tito door de geallieerden krachtig werden gesteund en hun successen in alle toonaarden werden bezongen in de westelijke pers en radio, was de Engelse houding tegenover de ELAS een heel andere. Materiële steun ontving het linkse Griekse verzet slechts mondjesmaat en de prestaties van de ELAS werden doodgezwegen. Het werd de BBC zelfs enige tijd verboden om van de activiteiten van de ELAS melding te maken. Churchill stelde zich volledig achter de herhaaldelijk gewijzigde Griekse regering in ballingschap onder koning George II. Deze houding werd ingegeven door de vrees dat de linkse verzetsbeweging zich van de macht in Griekenland zou meester maken, als de Duitsers zouden overgaan tot terugtrekking van hun troepen. De muiterij onder de Griekse strijdkrachten in Egypte in het voorjaar van 1944 versterkte deze vrees natuurlijk nog. Overigens had Churchill al in 1943 besloten Britse troepen naar Athene te sturen, zodra de Duitsers zich uit Griekenland gingen terugtrekken. Hierdoor zou een 'stabiele regering' in Athene mogelijk gemaakt worden.

De vorming op Griekse bodem van een Politiek Comité van Nationale Bevrijding in maart 1944 was een rechtstreekse uitdaging aan de koninklijke regering. De Britten wilden bij een Duitse terugtocht uit Griekenland dit comité koste wat kost vóór zijn en brachten de voorbereidingen voor een militaire interventie op gang. Roosevelt was het hiermee eens en stelde transportvliegtuigen ter beschikking. Stalin uitte geen woord van kritiek, noch toen, noch later.

Zo waren aan het begin van de zomer van 1944 wat betreft het Balkanschiereiland de politieke kaarten geschud.